

ارزیابی و تحلیل محیط کسب و کار اقتصاد ایران (2000-2014)

علیرضا امینی

رئیس گروه مطالعه و تحلیل سیاست‌های پولی و مالی

اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان قزوین

aminialireza2012@gmail.com

محیط کسب و کار موضوعی نسبتاً نو در محافل اقتصادی به‌شمار می‌آید که پس از نافرجامی سیاست‌ها و مدل‌های توسعه اقتصادی نظیر تعدیل اقتصادی و خصوصی‌سازی، از اواخر دهه 1990، مورد توجه سیاستگذاران اقتصادی قرار گرفت. منظور از محیط کسب و کار، عواملی است که در مدیریت بنگاه‌ها مؤثرند اما خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها قرار دارند. مطالعات و بررسی‌های داخلی و مقایسه آمارهای بین‌المللی در خصوص محیط کسب و کار نشان می‌دهند که در مجموع شاخص‌های محیط کسب و کار ایران در وضعیت مطلوبی قرار ندارند و ایران را می‌توان در زمره کشورهای گروهبندی نمود که فضای کسب و کار در آنها از وضعیت نامطلوبی برخوردار است. رتبه سهولت کسب و کار ایران طی سال‌های اخیر همواره روندی نزولی را طی نموده است به نحوی که از رتبه 108 در سال 2005 در بین 133 کشور، با 44 پله سقوط به رتبه 152 در سال 2014 در بین 189 کشور تنزل نموده است. از طرفی با توجه به وضعیت نامناسب محیط کسب و کار کشور طی سال‌های اخیر بجز در برخی موارد که یکسری اقدامات اندک به‌طور پراکنده صورت گرفته، اقدامات اصلاحی اساسی و مهمی جهت بهبود و ارتقای رتبه کشور در شاخص‌های انجام کسب و کار در کشور ما صورت نگرفته است. بنابراین فرصت‌ها و نقاط بهبود بسیاری در راستای ارتقای رتبه هر یک از نمانگرها وجود دارد که می‌توان با تمرکز و سرمایه‌گذاری بر روی آنها به نتایج بهتر و مطلوب‌تری دست یافت. ثبات اقتصادی به‌همراه اصلاح سیاست‌ها و قوانین اقتصادی و افزایش شفافیت و حاکمیت قانون با تأکید بر فاکتورها و مؤلفه‌های نرم‌افزاری نظیر تضمین مالکیت، بازنگری و بهبود مراحل و فرایند صدور و اعطای مجوزها و تقویت زیرساخت‌ها و اصلاح نظام تأمین مالی تولید از مؤلفه‌های مهمی هستند که بهبود و تسهیل محیط کسب و کار را فراهم می‌آورند.

واژه‌های کلیدی: محیط کسب و کار، فضای سرمایه‌گذاری، ثبات اقتصادی، قوانین و مقررات، تأمین مالی.

1. مقدمه

اقتصاد ایران، اقتصادی است تک‌محصولی و وابسته به نفت که بالاترین مزیت آن را منابع هیدروکربوری تشکیل می‌دهند و با اتکا به ساختار و سیستم اقتصاد دولتی طی سال‌های اخیر به فعالیت خود ادامه داده است. طی سال‌ها، تلاش‌های بسیاری در قالب برنامه‌های توسعه جهت کاستن از اقتصاد دولتی و خصوصی‌سازی اقتصاد ملی صورت گرفته و سیاست‌های خصوصی‌سازی از برنامه اول تا قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی اجرا گردیده که از توفیق چندانی برخوردار نبوده‌اند و راه را گم کرده و نه تنها اقتصاد کشور را به سمت یک اقتصاد خصوصی محور سوق نداده‌اند، بلکه به سهم و وزن دولت در اقتصاد افزوده‌اند. از سوی دیگر با توجه به نفتی بودن اقتصاد ایران، بخشی مهمی از اقتصاد کشور ناخودآگاه متأثر از تحولات جهانی است و تا حدودی

بی‌ثباتی موجود در بازار جهانی نفت در اقتصاد ملی تسری یافته و این عدم ثبات به جزء ذاتی اقتصاد کشور تبدیل شده است که آثار منفی این تحولات می‌بایست با اتخاذ تدابیر هوشمندانه به حداقل ممکن رسیده و با تعامل فعال و پویا با مجموعه اقتصاد جهانی، به اقتصادی قدرتمند در سطح منطقه و جهان تبدیل شود. همچنین، قدرت اقتصادی نفت با برهم زدن قواعد بازی در یک اقتصاد دولت-ملت، دولت را به تنهایی به عامل مسلط در اقتصاد ایران تبدیل نموده است که هر روز نیز به اندازه آن در اقتصاد کشور افزوده می‌شود. دولتی که نقشی کارفرما و پدران را در قبال بخش خصوصی در ایران ایفا می‌نماید.

بنابراین، پرواضح است برای چنین اقتصاد کاملاً دولتی و وابسته به درآمدهای انحصاری و بی‌ثبات نفتی در عرصه بین‌المللی که سال‌ها دکترین خصوصی‌سازی را اجرا نموده و به نتایج مطلوب دست نیافته است، گذر از اقتصاد دولتی و نفتی به اقتصاد بخش خصوصی و مالیات‌محور نیازمند بسترسازی و اصلاح محیط و بهبود فضای کسب و کار اقتصاد و سرمایه‌گذاری، به‌عنوان پیش‌نیاز اجرای سیاست‌های خصوصی‌سازی اقتصاد، می‌باشد تا در نهایت با بهبود فضای بخش خصوصی پا به عرصه و میدان اقتصاد گذاشته و اقتصاد دولتی ایران را از ورطه نابودی برهاند.

مطالعات و تحقیقات و تجربیات خصوصی‌سازی دنیا در سایر کشورها طی دهه‌های اخیر نشان می‌دهد فضای محیط کسب و کار در مقام یک پیش‌نیاز، الزام و مکمل و زیرساخت برای خصوصی‌سازی عمل نموده و تا بستر فعالیت اقتصاد و سرمایه‌گذاری که همانا فضای محیط سالم و کارآمد کسب و کار است فراهم نباشد، اجرای سیاست خصوصی‌سازی نمی‌تواند موفق باشد.

خلاصه رویکرد بهبود محیط کسب و کار برای تحقق رشد و توسعه اقتصادی این است که تنها خصوصی‌سازی، اعطای وام به طرح‌های تولیدی و زیرساخت‌ها برای رشد مستمر سرمایه‌گذاری کافی نمی‌باشد و به عامل اساسی دیگری به نام محیط کسب و کار و فضای مساعد سرمایه‌گذاری نیاز است.¹ در بیانی ساده و صریح می‌توان اذعان داشت که بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی هر کشور در گروی فضای کسب و کار مناسب در آن کشور است. آنچه تحت‌عنوان فضای کسب و کار خاکستری در ادبیات اقتصادی و مدیریتی کشور مطرح می‌شود، می‌تواند بر عملکرد مدیران بنگاه‌های تولیدی، نیروی کار، سرمایه‌گذاران اقتصادی، روند تولید و فرایندهای اقتصادی نظیر فروش، رقابت در عرصه‌های داخلی و جهانی و توسعه صنعتی و اقتصادی کشور تأثیر گذاشته و چهره اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشور را مخدوش سازد.

در کشورهای منطقه و متأسفانه برخی کشورهای عربی همسایه که مأمین سرمایه‌گذاران ایرانی شده و خروج سرمایه از کشور را در پی داشته می‌توان تأثیر بسیاری از عوامل مؤثر بر فضای

1. یادآوری می‌شود فضای سرمایه‌گذاری (Investment Climate) و محیط کسب و کار (Business Environment) 2 مفهوم

شبه به هم هستند، اما در کشور ما گاهی از عبارت فضای کسب و کار استفاده می‌شود.

کسب و کار و تأثیر متقابل وضعیت کسب و کار را بر بسیاری از شاخص‌های اقتصادی کشور مشاهده نمود که آنها چگونه طی این سال‌ها با گام برداشتن در مسیر اصلاح محیط و بهبود فضای کسب و کار و سرمایه‌گذاری خود، گوی سبقت جذب سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی را از ما ربوده‌اند. بر این اساس با توجه به سند چشم‌انداز بیست‌ساله و کسب رتبه نخست منطقه، به لحاظ اقتصادی، توجه به بهبود وضعیت کسب و کار را در تحقق اهداف چشم‌انداز الزامی می‌نماید.

2. محیط کسب و کار

بر اساس قانون کسب و کار، به هر نوع فعالیت تکرار شونده و مشروع اقتصادی از قبیل تولید، خرید و فروش کالا و خدمات به قصد کسب منافع اقتصادی اطلاق می‌شود و محیط کسب و کار مجموعه عوامل مؤثر در اداره یا عملکرد بنگاه‌های تولیدی می‌باشند که خارج از کنترل مدیران آنها هستند.

داده‌های انجام کسب و کار و شاخص‌های قوانین و مقررات کسب و کار و اجرای آنها از قبیل ارزیابی آسان ورود به کسب و کار، مقررات خروج، اجرای قراردادها، حقوق مالکیت و ... را اندازه‌گیری می‌کند. این داده‌ها ارزیابی خوبی از شرایط واقعی کارآفرینی در کشورهای مختلف ارائه می‌دهند. فضای کسب و کار مجموعه‌ای از سیاست‌ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی است که بر فعالیت‌های کسب و کار حاکم است.

محیط کسب و کار شامل نهادها، مقررات و رویه‌های اداری مندرج در محیط فعالیت اقتصادی است و به نوعی هزینه‌های غیرفنی فعالیت اقتصادی را تعیین می‌کند. هر چه مراحل، هزینه‌ها و زمان انجام مراحل ثبت شرکت، اخذ مجوز از شهرداری و سایر دستگاه‌های مرتبط برای تأسیس محل فعالیت، دریافت انشعاب برق، استخدام و اخراج کارکنان، ثبت دارایی در سازمان ثبت املاک، اخذ تسهیلات و اعتبارات، حمایت از حقوق سهامداران جزء، پرداخت مالیات، تجارت خارجی، صدور حکم در نظام قضایی و اعلام ورشکستگی و خاتمه بخشیدن به کسب و کار کمتر باشد، هزینه‌های شروع و تداوم فعالیت اقتصادی کاهش و احتمال شکل‌گیری کسب و کارها افزایش می‌یابد. فضای کسب و کار متغیرهای مؤثر بر کسب و کار بنگاه‌های اقتصادی است که خارج از تسلط و قدرت آن بنگاه‌ها بوده، اما بر نتیجه تلاش آنها بسیار مؤثر است. محیط کسب و کار در یک تعریف کلی مجموعه عواملی است که بر عملکرد بنگاه تأثیر می‌گذارد، اما مدیر نمی‌تواند آن را به سهولت تغییر دهد و تازمانی که محیط کسب و کار بهبود نیابد بهبود عملکرد بنگاه‌ها و به‌طور کلی رشد بخش خصوصی امکان‌پذیر نخواهد بود.

3. متولی و کارگزار اصلاح فضای کسب و کار

با مدنظر قرار دادن وضعیت محیط کسب و کار کشور، پرسش اساسی آن است که متولی و کارگزار اصلاح محیط کسب و کار اقتصاد می‌بایست چه شرایطی داشته باشد. با مطالعه ساختارهای اقتصاد ملی در بخش‌های مختلف تا حدودی می‌توان پاسخ مناسبی برای آن یافت. نقش اصلی دولت‌ها در اقتصاد، تنظیم

مقررات و قوانین در کشور در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و ... می‌باشد. طی سال‌های اخیر دولت در اقتصاد ایران به‌عنوان کارفرمای بزرگ عمل نموده و علیرغم واگذاری‌ها و خصوصی‌سازی‌های گسترده تحت پوشش قانون اصل 44، سهم غالب و مسلط خود را در اقتصاد دارا می‌باشد و به‌عنوان بازیگر اصلی صحنه اقتصاد کشور رقیب جدی بخش خصوصی تلقی می‌گردد. حضور بیش از حد دولت کارایی را در اقتصاد کاهش می‌دهد و بخش خصوصی هر چه آزادتر باشد و دولت قوانین مداخله‌گرایانه کمتری را پیش رو داشته باشد فضا و محیط کسب و کار سیگنال‌های بهتری برای رشد و توسعه فعالیت‌های اقتصادی بخش خصوصی به فعالان اقتصادی می‌دهد.

با مطالعه دقیق شاخص‌های گوناگون محیط کسب و کار و آسیب‌شناسی هر یک از آنها، می‌توان به نقش تأثیرگذار دولت و مجموعه حاکمیت در تحقق شاخص‌های مذکور پی برد. سابقه طولانی اقتصاد دولتی در کشور ما قدرت و جسارت لازم جهت رشد و پویایی را از بخش خصوصی سلب نموده و بنابراین بخش خصوصی برای ورود جدی به اقتصاد کشور نیازمند حمایت‌های اولیه دولت است و به بیانی دیگر ایجاد یک فضای امن گلخانه‌ای از سوی دولت برای بخش خصوصی لازم و غیر قابل تردید است. از سویی دیگر خصوصی‌سازی‌های گسترده بدون اصلاح فضای کسب و کار نیز آن کارآمدی و اثربخشی لازم را در تحقق اهداف سیاست‌های اقتصادی ندارد، چرا که بخش خصوصی در یک فضای نامناسب کسب و کار به عرصه فعالیت‌های اقتصادی وارد نمی‌شود. بنابراین، بسیاری از اقداماتی که تاکنون برای انتقال اقتصاد ایران از فضای دولتی به خصوصی انجام گرفته و قرار است که در قالب قانون اصل 44 صورت بگیرد، بدون به ثمر رساندن تمام این اقدامات و بدون ایجاد فضای کسب و کار مناسب غیر ممکن است.

مجموعه حاکمیت شامل قوه مجریه در مقام مجری قانون، قوه مقننه در مقام قانونگذار و قوه قضائیه در مقام تأمین‌کننده امنیت در کشور به‌عنوان اصلی‌ترین عناصر تأثیرگذار در شاخص‌های کسب و کار می‌باشند. به‌همین منظور می‌توان اذعان نمود که اصلی‌ترین متولی و کارگزار اصلاح و بهبود فضای کسب و کار اقتصاد و سرمایه‌گذاری در کشور، بی‌شک دولت به مفهوم عام آن و در مقام حاکمیت می‌باشد. مصداق بارز این نکته در شاخص‌های یازده‌گانه محیط کسب و کار بانک جهانی ارائه شده است که هر کدام از این شاخص‌ها به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به یک یا چند نهاد و دستگاه اجرایی در مجموعه حاکمیت و دولت اشاره دارد.

بر این اساس اصلاح فضای کسب و کار تحقق نمی‌یابد مگر با مشارکت فعال و پویای نهادهای غیردولتی (NGO) و بخش خصوصی در کنار و همپای دولت نظیر اتاق بازرگانی، صنایع و معادن و کشاورزی ایران در مقام پارلمان بخش خصوصی؛ تا در این خصوص نقش آفرینی خود را داشته باشند. البته لازم به ذکر است که ابزار قانونی این تعامل

مثبت خوشبختانه به موجب ماده (75) قانون برنامه پنجم توسعه در نظر گرفته و از طریق شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی قابل تحقق می‌باشد. بی‌گمان بهبود فضای کسب و کار، بازی بُرد-بُرد بین دولت و بخش خصوصی است که هر دو طرف از اصلاح آن نفع می‌برند. ماده (75) قانون برنامه، به صراحت تأکید می‌کند که به منظور تبادل نظر دولت و بخش‌های خصوصی و تعاونی و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی این بخش‌ها همچنین بررسی و رفع موانع کسب و کار و اتخاذ تصمیم مؤثر برای اقدامات لازم در چارچوب قوانین و مقررات موجود و ارائه پیشنهادها و راهکارهای اجرایی مناسب به مراجع ذیربط، شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی تشکیل می‌شود.

چنانچه دولت مطابق قانون اصل 44 عمل نموده و از حجم تصدی‌گری‌های خود در عرصه فعالیت‌های اقتصادی بکاهد و از مداخلات در امور اقتصادی و بازارها پرهیز نماید و به ایفای نقش نظارتی و حمایتی خود پردازد مجال برای اصلاح و بهبود فضای کسب و کار فراهم می‌گردد؛ چراکه نامناسب بودن بسیاری از شاخص‌های کسب و کار به دلیل حضور دولت بزرگ و مداخله‌گر می‌باشد. نقش اصلی دولت‌ها در اقتصاد، تنظیم مقررات و قوانین موجود در کشور در زمینه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی می‌باشد. بهبود محیط کسب و کار یک پروژه نیست بلکه ماهیتی فرایندی دارد و در طول زمان قابل تحقق است، بنابراین نمی‌توان و نباید از یک قانون یا یک مسئول حکومتی انتظار داشت که یک‌شبه محیط کسب و کار را اصلاح نموده و بهبود بخشد، زیرا تحقق این هدف به مجموعه اقداماتی نیاز دارد که اصلاح یا پر کردن خلأ قوانین یکی از آنهاست.

4. آسیب‌شناسی شاخص‌های محیط کسب و کار ایران

پروژه انجام کسب و کار¹ بانک جهانی، میزان دشواری یا آسان بودن شرایط را برای یک کارآفرین محلی که در چارچوب مقررات مربوط قصد ایجاد و بهره‌برداری از یک کسب و کار در اندازه کوچک و متوسط را دارد، ارائه می‌کند. گزارشات سالانه انجام کسب و کار بانک جهانی شرایط و وضعیت کسب و کار در کشورها را در سال بعد با توجه به اصلاحات و تغییرات انجام شده در این خصوص اعلام می‌کند و به همین دلیل گزارشات انجام کسب و کار در هر سال با عنوان سال آینده منتشر می‌شود. این گزارشات اطلاعات لازم را در خصوص اعمال قوانین و مقررات و همچنین فضای کسب و کار در کشورها با سیاستگذاران اقتصادی و همچنین سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی ارائه می‌دهد. گزارش انجام کسب و کار جهت کمی نمودن فضای کسب و کار در کشورها از شاخص سهولت کسب و کار (EDB) استفاده می‌نماید (میراحسنی، 1391).²

1. Doing Business
2. Ease of Doing Business

بانک جهانی امور مربوط به کسب و کار را در قالب شاخص‌هایی تقسیم‌بندی نموده که عبارتند از ثبت شرکت، اخذ مجوز، استخدام و اخراج نیروی کار، ثبت و انتقال مالکیت، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران، پرداخت مالیات، تجارت برون‌مرزی، الزام آور بودن اجرای قراردادها و انحلال یک فعالیت. این پروژه تأثیرات ناشی از تغییر در مقررات مؤثر بر چرخه عمر یک کسب و کار را در 10 نماگر اندازه‌گیری می‌کند و مبنای اندازه‌گیری و مقایسه محیط کسب و کار هر کشور با سایر کشورها، سهولت انجام و اجرای شاخص‌های ده‌گانه می‌باشد. رتبه هر کشور بر حسب زمان، هزینه و مراحل انجام هر یک از شاخص‌های مذکور مشخص می‌گردد و هرچه سرعت انجام یک فعالیت بیشتر و تعداد مراحل اداری و هزینه‌های آن کمتر باشد، محیط کسب و کار آن کشور مناسب‌تر و رتبه آن در مقایسه با سایر کشورها بهتر است. شاخص فضای کسب و کار تنها برخی شاخص‌های مؤثر بر مقررات بر کسب و کار، آن هم در 10 موضوع از موضوع‌های کسب و کار را بررسی می‌کند و سایر جنبه‌های مؤثر بر سرمایه‌گذاری‌ها و بنگاه‌ها را در نظر نمی‌گیرد. از جنبه‌های مهم کسب و کار که در این گزارش‌ها نیست می‌توان به جنبه‌های مهمی نظیر امنیت، ثبات اقتصاد کلان، فساد، مهارت نیروی کار، قدرت نهادها و کیفیت زیرساخت‌ها اشاره نمود.

بانک جهانی از سال 2001 پروژه انجام کسب و کار را راه‌اندازی کرد و در سال 2003 با 5 شاخص ترکیبی و در مورد 133 کشور بیان شد. این پروژه به‌طور مستمر اقدام به استخراج و رتبه‌بندی شاخص‌های محیط کسب و کار برای کشورهای مختلف دنیا نمود. در سال 2004 تنها از 5 شاخص ابتدایی شروع کسب و کار، استخدام و اخراج نیروی کار، اخذ اعتبار، اجرای قراردادها و پایان کسب و کار استفاده گردید و سپس در سال 2005، 2 شاخص ثبت اموال و دارایی‌ها و حمایت از سرمایه‌گذاران نیز به آنها افزوده شد و سال 2006 نخستین سالی بود که از 10 شاخص استفاده گردید و سال 2007 نخستین سالی بود که بر اساس هر کدام از این 10 شاخص رتبه کشورها به‌طور مجزا اعلام گردید که در تحلیل ذیل بدان می‌پردازیم.¹

4-1. رتبه کلی سهولت کسب و کار

محیط کسب و کار شامل نهادها، مقررات و رویه‌های اداری در محیط فعالیت اقتصادی است. زیرشاخص‌های اصلی محاسبه شاخص‌های ده‌گانه را 3 فاکتور اساسی، تعداد مراحل، مدت‌زمان و هزینه‌های دسترسی به آن شاخص تشکیل می‌دهند که تقریباً در هر 10 شاخص مورد استفاده قرار می‌گیرند. رتبه سهولت کسب و کار ایران از 108 در سال 2005 به 119 در سال 2006 سقوط نموده است و با 33 پله سقوط به 152 در سال 2014 رسیده

1. رتبه کل شاخص اصلی از سال 2006 و شاخص‌های فرعی از سال 2007 و زیرشاخص‌های فرعی نیز از سال 2004 یا 2005 و یا 2006 گزارش شده است.

است. نکته جالب توجه اینکه، رتبه کلی سهولت کسب و کار ایران در طول این سال‌ها تنها در سال 2010 با 5 پله صعود و بهبودی همراه بوده و در سایر سال‌ها همواره دچار تنزل و سقوط شده است.

شاخص‌های محیط کسب و کار ایران بر اساس آخرین گزارش منتشره بانک جهانی برای سال 2014 در بدترین وضعیت خود از ابتدای پایش‌های محیطی این گزارش قرار دارد؛ به نحوی که رتبه کلی کسب و کار ایران در سال 2014 با 7 پله سقوط دیگر نسبت به سال قبل به 152 از بین 189 کشور دنیا سقوط نموده است. این در حالی است که رتبه کشور در 2 سال متوالی قبل از این نیز هر بار با سقوط همراه بوده است، به طوری که در سال 2012 نسبت به سال قبل با 5 پله سقوط و در سال 2013 نسبت به سال قبل با 1 پله سقوط مواجه شده است و بیشترین تنزل رتبه ایران در نماگر شروع کسب و کار، از رتبه 87 در 2013 با 20 پله سقوط به 107 در سال 2014 بوده است. پس از آن در نماگرهای سهولت پرداخت مالیات و تجارت فرامرزی شاهد 10 رتبه تنزل هستیم.

زمان و تعداد مراحل نماگر شروع کسب و کار و اسناد و زمان واردات نماگر تجارت فرامرزی افزایش یافته، اما با وجود عدم تغییر در مقدار مؤلفه‌های نماگر پرداخت مالیات ایران تنها اصلاحات سایر کشورها سبب بدتر شدن جایگاه کشور شده است. بدترین عملکرد مربوط به نماگرهای اخذ مجوزهای ساخت و ساز، دسترسی به انرژی الکتریکی و ثبت مالکیت است. تعدد دستگاه‌های مرتبط با هر نماگر در ایران و عدم وجود ارتباط سیستمی آنها با یکدیگر سبب شده تا هر سال شاهد وضعیت نامطلوب‌تری نسبت به گذشته در رتبه‌بندی بانک جهانی باشیم.

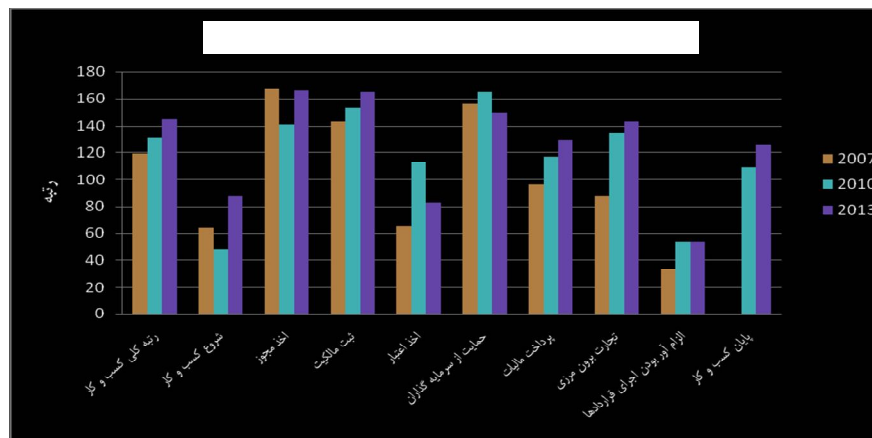
سال 2013 در بین کشورهای حوزه سند چشم‌انداز¹ از بین 25 کشور، رتبه ایران از حیث سهولت انجام کسب و کار 22 می‌باشد که نشان می‌دهد از وضعیت مناسبی در بین کشورهای حوزه سند چشم‌انداز برخوردار نیست. گرجستان (رتبه 9 جهانی)، عربستان (رتبه 22 جهانی)، امارات (رتبه 26 جهانی) و قطر (رتبه 40 جهانی) به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم منطقه را دارند. در بین کشورهای این حوزه، ایران در نماگر اجرای قراردادها و دریافت اعتبار دارای رتبه 7 (بهترین رتبه نسبت به سایر نماگرها) است. همچنین، متوسط رتبه کشورهای حوزه سند چشم‌انداز در شاخص سهولت انجام کسب و کار 80 است که ایران 65 پله با میانگین منطقه فاصله دارد.

1. شامل کشورهای منا MENA (آسیای میانه و شمال آفریقا) به علاوه کشورهای حوزه قفقاز.

جدول 1. رتبه شاخص های محیط کسب و کار اقتصاد ایران طی سال های (2007-2014) از نگاه بانک جهانی

2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	شاخص های کسب و کار / سال
107	87	50	43	48	96	77	64	شروع کسب و کار
169	166	166	162	141	165	164	167	اخذ مجوز
-	-	-	-	137	147	141	141	استخدام نیروی کار
169	163	162	-	-	-	-	-	دسترسی به انرژی الکتریکی
168	165	165	159	153	147	143	143	ثبت مالکیت
86	83	97	96	113	84	68	65	اخذ اعتبار
147	150	167	166	165	164	158	156	حمایت از سرمایه گذاران
139	129	125	118	117	104	97	96	پرداخت مالیات
153	143	139	131	134	142	135	87	تجارت برون مرزی
51	53	54	48	53	56	57	33	اجرای قراردادها
129	126	125	117	109	107	118	109	پایان کسب و کار
152	145	144	140	137	142	135	119	رتبه کلی سهولت کسب و کار
189	185	183	183	183	181	178	175	تعداد کشورها

Source: World Bank, Doing Business Reports (2007-2014), Iran, Islamic Rep.

نمودار 1. شاخص انجام کسب و کار ایران در زیر شاخص های آن

4-2. شاخص شروع کسب و کار

این شاخص¹ کل فرایندی را که یک کارآفرین و سرمایه گذار جهت تأسیس یک شرکت تا بهره برداری رسمی و شروع یک کسب و کار تجاری، خدماتی و یا صنعتی انجام می دهد، ارزیابی می نماید اشرفی و فهیمی فر (1390) که بر اساس تعداد مراحل، مدت زمان بر حسب روز، هزینه بر حسب درصدی از درآمد سرانه و حداقل سرمایه

1. Starting a Business

مورد نیاز بر حسب درصدی از درآمد سرانه محاسبه می‌شود. شروع یک کسب و کار در ایران چه الزاماتی دارد؟ بر اساس اطلاعات سال 2014 گزارش انجام کسب و کار، راه‌اندازی یک شرکت در ایران نیازمندی طی 7 مرحله، صرف 13 روز زمان و پرداخت هزینه‌ای معادل 3/3 درصد درآمد سرانه و همچنین پرداخت حداقل سرمایه‌ای معادل 0/5 درصد درآمد سرانه است.

در شاخص شروع یک کسب و کار، ایران از رتبه 64 در سال 2007 با 43 پله تنزل به رتبه 107 در سال 2014 رسیده است. بهترین عملکرد شاخص را در سال 2011 با رتبه 42 و بدترین عملکرد را در سال 2014 با رتبه 107 دارا بوده است. نکته جالب، بهبود 48 پله‌ای شاخص در سال 2010 از رتبه 96 سال 2009 به رتبه 48 می‌باشد که قطعاً دلایل آن را می‌بایست در کاهش قابل توجه زمان مورد نیاز جهت راه‌اندازی یک شرکت از 47 روز در سال 2009 به 9 روز در سال 2010، کاهش مراحل ثبت شرکت از 8 روز به 7 روز و کاهش هزینه راه‌اندازی شرکت از 406 درصد به 3/9 درصد درآمد سرانه و همچنین کاهش حداقل سرمایه مورد نیاز شرکت از 1 درصد به 0/8 درصد درآمد سرانه جستجو نمود. نکته مهم دیگر اینکه کشور ما در سال 2013 نسبت به سال قبل افت 37 پله‌ای (بدترین سقوط در میان همه نماگرهای در سال 2012) را از رتبه 50 به 87 در میان 185 کشور تجربه نموده است که می‌تواند بسیار قابل تأمل باشد. عامل اصلی سقوط رتبه ایران در نماگر شروع کسب و کار در این سال، بخشنامه رئیس سازمان ثبت اسناد و املاک کشور درباره الزام ارائه عدم سوء پیشینه برای داوطلبان ثبت شرکت بوده است که 1 مرحله به تعداد مراحل افزود و همچنین 5 روز زمان را افزایش داد. البته لازم به ذکر است که بجز دلایل موضوعی هر شاخص، تغییرات رتبه کشورمان در هر نماگر می‌تواند به دلیل سبقت گرفتن و یا عقب افتادن سایر کشورها نیز باشد.

شروع کسب و کار در ایران چه الزاماتی دارد؟ بر اساس اطلاعات سال 2014 گزارش انجام کسب و کار، شروع یک کسب و کار در ایران نیازمندی طی 8 مرحله، صرف 16 روز زمان و پرداخت هزینه‌ای معادل 3/1 درصد درآمد سرانه و سرمایه‌ای حداقل در حدود 0/4 درصد درآمد سرانه می‌باشد.

با نگاهی به زیرشاخص‌های این نماگر طی سال‌های (2004-2014) مشخص می‌گردد که تعداد مراحل ثبت شرکت از 9 مرحله در سال 2004 به 8 مرحله در سال 2006 و 7 مرحله در سال 2010 و به 6 مرحله در سال 2011 کاهش یافته و مجدداً در سال 2014 به 8 مرحله رسیده است. زمان مورد نیاز از 29 روز در سال 2004 به 28 روز در سال 2006 و 9 روز در سال 2010 و 8 روز در سال 2011 کاهش یافته و دوباره به 16 روز در سال 2014 افزایش یافته است. هزینه مورد نیاز از 6/6 درصد درآمد سرانه در سال 2004 به 7/3 درصد در سال 2005 افزایش و در نهایت به 3/3 درصد درآمد سرانه در سال 2014 رسیده که نسبت به سال 2004 نصف گردیده است. حداقل سرمایه مورد نیاز نیز از 2/5 درصد درآمد سرانه به 0/4 درصد

کاهش یافته است که بسیار قابل ملاحظه می‌باشد. بنابر اطلاعات فوق جهت بهبود رتبه این شاخص می‌توان بر کاستن از تعداد مراحل و همچنین زمان مورد نیاز راه‌اندازی یک شرکت از طریق به کارگیری فناوری و همچنین پیاده‌سازی و استقرار پنجره واحد خدمات سرمایه‌گذاری تمرکز نمود. متولی اصلی این نماگر در کشور، اداره کل ثبت شرکت‌های سازمان ثبت اسناد و املاک می‌باشد که می‌بایست بازنگری و اصلاح فرایند ثبت شرکت‌ها و کارآمدسازی این حوزه را مدنظر قرار داد. دیگر دستگاه‌های مرتبط با شاخص در ایران سازمان امور مالیاتی کشور، روزنامه رسمی کشور، سازمان تأمین اجتماعی و بانک عامل (ملی ایران) و اداره پست می‌باشند. (برازنده‌پی، 1387).

در سال‌های 2008 و 2009، در عمل هیچگونه اقدام اصلاحی در این راستا در کشور صورت نگرفت و در سال 2010 با آغاز مراحل ثبت و با استفاده از سامانه الکترونیکی این امر تسهیل گردید. در سال 2011 نیز با راه‌اندازی یک پورتال اینترنتی این امکان برای کارآفرینان فراهم گردید تا بتوانند نام اختصاصی شرکت را جستجو و رزرو کنند. در سال 2012 اقدامی صورت نگرفت و در سال 2013 نیز فرایند ثبت از طریق الزام مؤسسان یک شرکت جدید به اخذ سوء پیشینه، دشوارتر گردید.

جدول 2. وضعیت نماگر شروع کسب‌وکار ایران طی سال‌های (2004 - 2014)

نماگر شروع کسب‌وکار / سال	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
رتبه	107	87	50	42	48	96	77	64	-	-	-
مراحل (تعداد)	8	7	6	6	7	8	8	8	8	9	9
زمان (روز)	16	13	8	8	9	28	28	28	28	29	29
هزینه (درصدی از درآمد سرانه)	3/1	3/3	3/8	4	3/9	4/6	5/3	5/4	6/3	7/3	6/5
حداقل سرمایه (درصدی از درآمد سرانه)	0/4	0/5	0/7	0/8	0/8	1	1/3	1/3	1/7	2/1	2/5

Source: World Bank, Doing Business Reports (2004-2014), Iran, Islamic Rep.

3-4. شاخص اخذ مجوز

در رابطه با شاخص اخذ مجوزها¹ توجه عمده بانک جهانی بر فرایندهای عملیاتی مربوط به اخذ مجوزهای بخش ساختمان و همچنین امور مربوط به انشعابات آب، برق و گاز می‌باشد. این شاخص میزان سهولت یا سختی تعامل با مراجع قانونی صادرکننده مجوزهای ساخت را بررسی می‌کند. اشرفی و فهیمی فر (1390) متولی اصلی این نماگر در ایران، شهرداری تهران در نظر گرفته شده است.

1. این شاخص تا سال 2008 تحت عنوان "Dealing With Licenses" و از سال 2009 تحت عنوان "Dealing With Construction Permits" آمده است.

در شاخص اخذ مجوز کسب و کار، ایران از رتبه 167 در سال 2007 با تغییراتی نه چندان زیاد در طول این چند سال به رتبه 169 در سال 2014 رسیده است. در این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال 2010 با رتبه 141 و بدترین عملکرد را در 2014 با رتبه 169 دارا بوده است. همچنین، در سال 2014 نسبت به سال قبل افتی نداشته است. اخذ مجوز ساخت و ساز در ایران چه الزاماتی دارد؟ بر اساس اطلاعات سال 2014 گزارش انجام کسب و کار، اخذ مجوزهای ساخت در ایران نیازمند طی 16 مرحله، صرف 320 روز زمان و پرداخت هزینه‌ای معادل 224/7 درصد درآمد سرانه است.

نگاهی به زیرشاخص‌های این نماگر مشخص می‌کند که تعداد مراحل اخذ مجوز از 18 مرحله در سال 2006 با 2 مرحله کاهش به 16 مرحله در سال 2014 رسیده است که می‌تواند مناسب تلقی گردد. زمان مورد نیاز اخذ مجوزها نیز از 669 روز در سال 2006 با کاهشی بسیار چشمگیر به 319/5 روز (کمتر از نصف) در سال 2014 رسیده که بسیار مطلوب می‌باشد. هزینه اخذ مجوز هم از 842/2 درصد به 224/7 درصد (تقریباً یک چهارم) درآمد سرانه کاهش یافته است که قابل تأمل می‌باشد. یکی از مراحل اساسی راه‌اندازی یا توسعه یک کسب و کار رسمی، دریافت مجوزهای لازم است که در صورت پیچیده بودن فرایندها و سختگیرانه بودن قوانین و مقررات دریافت آن، راه‌اندازی یا توسعه کسب و کارها با مانع روبرو شده و موجب افزایش هزینه‌های تولید و کاهش انگیزه‌های سرمایه‌گذاری می‌شود. همچنین، سختگیری و بوروکراسی پیچیده در اخذ مجوزها موجب رشد فعالیت‌های زیرزمینی، پنهان و غیررسمی شده و به حجم اقتصاد سایه می‌افزاید. از این رو تسهیل قوانین و مقررات این حوزه می‌تواند علاوه بر بهبود محیط کسب و کار در داخل کشور، رتبه کشورمان را در گزارش بین‌المللی کسب و کار بانک جهانی بهبود بخشد. بنابراین تا جایی که ممکن است باید بنگاه‌های فعال در اقتصاد زیرزمینی، پنهان و غیررسمی را تشویق نمود تا رسمی شوند و از بخش سایه بیرون بیایند.

از مهم‌ترین موانع دریافت مجوزهای تأسیس یا توسعه کسب و کار در ایران، شرایط مبهم و پیچیده برای دریافت بسیاری از مجوزهای کسب و کار، سلیقه‌ای بودن تعیین شرایط، وجود مراحل متعدد برای دریافت مجوزهای کسب و کار، طولانی شدن فرایند دریافت مجوزهای کسب و کار و وجود هزینه‌های مستقیم یا غیرمستقیم برای دریافت مجوزهای کسب و کار می‌باشد. رفع موانع مذکور مستلزم اجرای قوانین و مقررات ناظر بر صدور مجوزهای کسب و کار در ایران شامل موارد ذیل می‌باشد:

- ماده (7) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی که احکام این ماده ناظر بر شفاف‌سازی و ساده‌سازی و تسریع در فرایند و مراحل دریافت مجوزهای کسب و کار می‌باشد.
- مواد (62) و (70) قانون برنامه پنجم توسعه که احکام این مواد ناظر بر شفاف‌سازی و ساده‌سازی فرایند و مراحل دریافت مجوزها از طریق ایجاد پنجره واحد می‌باشد.

- مواد (75) و (76) قانون برنامه پنجم توسعه که احکام این مواد ناظر بر رسیدگی به مشکلات و مطالبات فعالان اقتصادی است.

در خصوص بهبود شاخص اخذ مجوز در سال‌های (2008-2013)، البته بجز سال 2010، هیچگونه اقدام اصلاحی انجام نشده است و در سال 2010 آغاز مراحل اخذ مجوز ساخت از طریق راهاندازی دفاتر خدمات الکترونیک در شهر تهران و همچنین بهبود فرایند اخذ مصوبه منطقه‌بندی، مجوزهای ساخت و گواهی پایان کار تسهیل گردیده؛ علاوه بر این هزینه برقراری انشعابات آب و برق به شکل قابل توجهی کاهش یافته است.

جدول 3. وضعیت نماگر اخذ مجوز ایران طی سال‌های (2006 – 2014)

نماگر اخذ مجوز / سال	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
رتبه	-	167	164	165	141	143	166	166	169
مراحل (تعداد)	18	18	18	18	16	16	16	16	16
زمان (روز)	669	669	669	669	320	320	320	320	319/5
هزینه (درصدی از درآمد سرانه)	842/2	672	641/5	504/8	358/8	375	355/5	262/3	224/7

Source: World Bank, Doing Business Reports (2006-2014), Iran, Islamic Rep.

4-4. شاخص ثبت مالکیت

شاخص ثبت مالکیت،¹ ارائه‌دهنده سهولت ثبت حقوق مالکیت می‌باشد. در این شاخص، فرایند کامل خرید یک زمین یا ساختمان و انتقال حق مالکیت آن از یک فرد به فرد دیگر ثبت می‌شود (اشرفی و فهیمی‌فر، 1390). تضمین حقوق مالکیت به صورت رسمی، موضوعی اساسی در مقوله کسب و کار به شمار می‌آید.

در شاخص ثبت و انتقال مالکیت، ایران از رتبه 143 در سال 2007 با روندی نزولی و با 25 پله سقوط به رتبه 168 در سال 2014 رسیده است. در این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال‌های 2007 و 2008 با رتبه 143 و بدترین عملکرد را در سال 2014 دارا بوده است. همچنین، در سال 2013 نسبت به سال قبل افت 2 پله‌ای را از رتبه 163 به 165 تجربه نموده است؛ ثبت مالکیت در ایران چه الزاماتی دارد؟ بر اساس داده‌های گزارش انجام کسب و کار سال 2014 بانک جهانی ثبت مالکیت در ایران نیازمند طی 9 مرحله، صرف 36 روز زمان و پرداخت هزینه‌ای معادل 10/6 درصد ارزش ملک است.

زیرشاخص‌های نماگر ثبت مالکیت بیانگر این است که تعداد مراحل و زمان مورد نیاز ثبت مالکیت در ایران طی دوره ده‌ساله سال‌های (2005-2014) به ترتیب 9 مرحله و صرف 36 روز زمان بوده که هیچگونه تغییری در این سال‌ها نداشته است. از طرفی هزینه ثبت نیز از 10/6 درصد در سال 2005 به

1. Registering Property

10/6 درصد ارزش ملک در سال 2014 کاهش یافته که بسیار ناچیز می‌باشد. بنابراین، ملاحظه می‌گردد که تمرکز بر روی کاهش تعداد مراحل، زمان مورد نیاز و هزینه ثبت مالکیت به‌عنوان زمینه‌هایی که بیشترین امکان بهبود وجود دارد از طریق به‌کارگیری فناوری و الکترونیکی نمودن فرایندها می‌تواند در آینده رتبه و جایگاه کشور را در این شاخص بهبود بخشد. منظور رویکرد بهبود محیط کسب و کار از تضمین حقوق مالکیت، این است که حق بهره‌برداری انحصاری مالک هر منفعت یا کالا به رسمیت شناخته شود و کاملاً تضمین گردد به نحوی که اگر به مال (عم از فیزیکی یا معنوی) کسی تعرض شد، شاکی بتواند در مراجعه به دادگاه با صرف حداقل هزینه و وقت حقوق خود را (به همراه هزینه‌های پیگیری) استیفا و دریافت، متجاوز را تنبیه و از تکرار تجاوز پیشگیری نماید. متولی اصلی این نماگر در کشور، سازمان ثبت اسناد و املاک وابسته به قوه قضائیه می‌باشد.

ملاحظه می‌گردد در شاخص ثبت و انتقال مالکیت که در مقام تضمین حقوق مالکیت و احترام به مالکیت‌های خصوصی می‌باشد و به‌عنوان یکی از کلیدی‌ترین شاخص‌های محیطی کسب و کار عمل می‌نماید وضعیت بسیار نامطلوبی در منطقه و بین‌الملل داریم. نگاهی به مراحل دادخواهی و کیفیت و مدت رسیدگی به دعوایی نظیر پرونده‌های چک، مالک و مستأجر، کلاهبرداری، خیانت در امانت و ... در دادرهای امروز کشور بیانگر این است که در کشور ما از نظر تضمین‌های حقوق مالکیت با حالت ایده‌آل فاصله قابل توجهی وجود دارد. کسب رتبه 168 از بین 189 کشور دنیا در شاخص ثبت اموال و دارایی‌ها، در شأن و منزلت و جایگاه اقتصاد کشور نیست و به‌طور قطع چنین رتبه‌ای نمی‌تواند حقوق مالکیت و احترام به مالکیت‌های خصوصی را تضمین نماید و بی‌شک محیط کسب و کار و فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری را با مخاطره‌ها و ریسک‌های جدی مواجه می‌سازد که می‌بایست برای آن تدابیری اندیشیده شود. اگر حقوق مالکیت تضمین گردد، بخش خصوصی وارد میدان می‌شود. در خصوص بهبود شاخص ثبت مالکیت نیز طی سال‌های (2013-2005)، هیچگونه اقدام اصلاحی صورت نگرفته است که در پروژه انجام کسب و کار بانک جهانی ثبت گردد. بنابراین تا زمانی که از نظر استانداردهای تضمین حقوق مالکیت به حد مطلوب نرسیده‌ایم در تخصیص بودجه عمومی کشور می‌بایست به تجهیز و کارآمدسازی کلاتری‌ها و دادگاه‌ها توجه ویژه‌ای شود. از این‌رو لازمه‌های اصلاح و بهبود رتبه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی این شاخص، ریشه در قوه قضائیه دارد که می‌بایست با اصلاح و بازنگری در فرایندها و قوانین و مقررات ثبت مالکیت اموال و دارایی‌های مادی و معنوی هرچه سریع‌تر در دستور کار قرار گیرد. البته عضویت کشور در کنوانسیون بین‌المللی حقوق مالکیت معنوی (کیپی رایت)¹ نیز می‌تواند در بهبود شاخص بسیار مؤثر باشد.

جدول 4. وضعیت نماگر ثبت مالکیت ایران طی سال‌های (2005 – 2014)

2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	نماگر ثبت مالکیت / سال
168	165	163	156	153	147	143	143	-	-	رتبه
9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	مراحل (تعداد)
36	36	36	36	36	36	36	36	36	36	زمان (روز)
10/6	10/5	10/5	10/5	10/5	10/6	10/6	10/5	10/6	10/6	هزینه (درصدی از ارزش ملک)

Source: World Bank, Doing Business Reports (2005-2014), Iran, Islamic Rep.

4-5. شاخص استخدام نیروی کار¹

پروژه انجام کسب و کار، میزان انعطاف پذیری مقررات استخدام و به طور خاص بخشی از آن را که بر استخدام و اخراج نیروی کار مازاد و سختگیری در ساعات کار تأثیر می‌گذارد، را اندازه‌گیری می‌نماید. همچنین، مشکلاتی که متولی استخدام و اخراج نیروی کار با آنها مواجه است را مورد توجه قرار می‌دهد. این شاخص که نشان‌دهنده وضعیت استخدام نیروی کار است بیانگر فرایند به کارگیری نیروی کار و چگونگی و نحوه استخدام و اخراج آن و هزینه‌های غیردستمزدی می‌باشد. ارزش زیرشاخص‌های مورد استفاده بین 0 تا 100 است و هرچه ارزش بالاتر باشد نشان‌دهنده مقررات شدیدتر و سختگیرانه‌تر است. متولی این نماگر در کشور وزارت کار و امور اجتماعی و نماینده اتحادیه‌های کارگری و کارفرمایی نظیر خانه کارگر می‌باشد.

در شاخص استخدام نیروی کار، ایران از رتبه 141 در سال 2007 با 4 پله صعود به رتبه 137 در سال 2010 رسیده است. ایران در این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال 2010 با رتبه 137 و بدترین عملکرد را در سال 2009 با رتبه 147 دارا بوده است. لازم به ذکر است که این شاخص در سال 2011 محاسبه نگردید و از سال 2012 نیز شاخص دسترسی به انرژی الکتریکی جایگزین آن گردید. با نگاه به زیرشاخص‌های این نماگر ملاحظه می‌گردد که در این شاخص نیز ایران وضعیت مناسبی در جهان ندارد. از موانع ارتقای رتبه ایران در نماگر استخدام نیروی کار، منعطف نبودن بازار کار، ناکارآمدی قانون کار و مقررات مربوط به بازار کار و روابط کار در کشور و وجود مشکلات در اتحادیه‌های کارفرمایی و تشکل‌های کارگری می‌باشند که می‌بایست از طریق اصلاح و بازنگری در قوانین اشتغال و به ویژه قانون کار کشور انعطاف‌پذیری بیشتر بازار کار در دستور کار قرار گیرد.

1. Hiring and Firing Workers / Employing Workers

جدول 5. وضعیت نماگر استخدام نیروی کار ایران طی سال‌های (2010 - 2004)

2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	نماگر استخدام نیروی کار / سال
137	147	141	141	-	-	-	رتبه
11	11	11	78	28	0	33	دشواری استخدام (100-0)
50	50	50	10	30	60	47	دشواری اخراج (100-0)
29	40	40	49	33	40	52	انعطاف‌ناپذیری اشتغال* (100-0)
27	60	60	60	40	60	-	سختی/انعطاف‌ناپذیری ساعات کار (100-0)
-	-	-	-	11	122	-	هزینه‌های جذب (درصدی از حقوق)
-	91	91	91	52	-	-	هزینه‌های اخراج (درصدی از حقوق)
-	-	23	23	-	-	-	هزینه‌های غیردستمزدی (درصدی از حقوق)
87	-	-	-	-	-	-	هزینه‌های مازاد و اضافه (هفته از حقوق)

* شاخص انعطاف‌ناپذیری اشتغال ترکیبی از 3 شاخص است.

Source: World Bank, Doing Business Reports (2004-2010), Iran, Islamic Rep.

4-6. شاخص دسترسی به انرژی الکتریکی

دسترسی به انرژی الکتریکی¹ ارزان و در دسترس، به‌عنوان زیرساخت اساسی تولید، امری ضروری برای فعالیت‌های اقتصادی و کسب و کارها به‌شمار می‌آید. این شاخص از سال 2012 جایگزین شاخص نیروی کار گردید.

در شاخص جدید دسترسی به انرژی الکتریکی، ایران از رتبه 162 در سال 2012 با 1 پله سقوط به رتبه 163 در میان 185 کشور در سال 2013 رسیده و مجدداً با 6 پله سقوط دیگر به 169 در سال 2014 رسیده است. لازم به‌ذکر است که این شاخص از سال 2012 به فهرست شاخص‌های محیط کسب و کار بانک جهانی افزوده شد. برقراری یک انشعاب برق در ایران چه الزاماتی دارد؟ براساس اطلاعات سال 2014 گزارش انجام کسب و کار، دسترسی به انرژی الکتریکی نیازمند طی 7 مرحله، صرف 140 روز زمان و پرداخت هزینه‌ای معادل 694/9 درصد درآمد سرانه است. متولی این نماگر وزارت نیرو و شرکت‌های توزیع نیروی برق می‌باشند.

زیرشاخص‌های این نماگر نشان می‌دهد که تعداد مراحل و زمان مورد نیاز جهت اخذ انشعاب برق و دسترسی به انرژی الکتریکی در سال‌های 2012 و 2013 به ترتیب به 7 مرحله و 140 روز تغییری نکرده و تنها هزینه دسترسی و انشعاب از 1058/5 درصد در سال 2012 به 694/9 درصد در سال 2014 کاهش یافته است که کاهش مناسبی می‌باشد، اما نه تنها منجر به بهبود رتبه کشور نگردیده بلکه رتبه کشور یک پله سقوط نموده است که دلیل آن سبقت سایر کشورها از ایران در روند بهبود این شاخص می‌باشد. این شاخص که بیانگر زیرساخت‌های فیزیکی و سخت‌افزاری

1. Getting Electricity

دسترسی به برق برای بنگاه‌های اقتصادی می‌باشد وضعیت بسیار نامطلوبی را برای ایران ترسیم می‌نماید که نشان‌دهنده هزینه‌ها و مراحل دسترسی یک فعالیت اقتصادی یا بنگاه به زیرساخت خدمات برق و انشعابات آن به‌عنوان انرژی الکتریکی می‌باشد که در ایران این هزینه‌ها و مراحل دسترسی نسبت به هزینه‌های ثابت تشکیل بنگاه و در مقایسه با سایر کشورها بسیار بالاست.

جدول 6. وضعیت نماگر دسترسی به انرژی الکتریکی ایران طی سال‌های (2012 – 2014)

2014	2013	2012	نماگر دسترسی به انرژی الکتریکی / سال
169	163	162	رتبه
7	7	7	مراحل (تعداد)
140	140	140	زمان (روز)
694/9	4/788	5/1058	هزینه (درصدی از درآمد سرانه)

Source: World Bank, Doing Business Reports (2012-2014), Iran, Islamic Rep.

4-7. شاخص اخذ اعتبار

شاخص اخذ اعتبار¹ معیارهای مرتبط با میزان دسترسی، کیفیت و به اشتراک‌گذاری و مبادله اطلاعات اعتباری و همچنین آگاهی افراد نسبت به حقوق قانونی خود را شامل می‌شود (اشرفی و فهیمی‌فر، 1390) که بر اساس قدرت حقوقی قانونی (میزان حمایت‌های قانونی از وام دهندگان)، عمق اطلاعات اعتباری و میزان پوشش اطلاعات اعتباری توسط نهادهای عمومی و خصوصی محاسبه می‌شود.

ایران در شاخص اخذ اعتبار از رتبه 65 در سال 2007 با روندی تنزلی و با 21 پله سقوط به رتبه 86 در سال 2014 رسیده است و در این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال‌های 2007 با رتبه 65 و بدترین عملکرد را در سال 2010 با رتبه 113 دارا بوده است. همچنین، در سال 2013 نسبت به سال قبل صعود و بهبود چشمگیر 16 پله‌ای را تجربه نموده و از رتبه 97 در سال 2012 به 83 در سال 2013 ارتقا یافته است. سامانه‌های اطلاعات اعتباری و قوانین وثیقه و ورشکستگی در کشور ما تا چه اندازه دسترسی به اعتبار را تسهیل کرده‌اند؟ ایران در شاخص عمق اطلاعات اعتباری نمره 5 و در شاخص قدرت حقوق قانونی نمره 4 کسب نموده است.

نگاهی به زیرشاخص‌های این نماگر نشان می‌دهد که شاخص قدرت قانونی با عدد 4 از نمره 10 طی این سال‌ها هیچگونه تغییری نکرده است. شاخص عمق اطلاعات اعتباری از نمره 2 از 6 در سال 2005 به نمره 5 از 6 در سال 2014 رسیده است. شاخص پوشش توسط اداره اعتبارات دولتی از 13/7 درصد بزرگسالان در سال

2006 به 41/6 درصد بزرگسالان در سال 2014 رسیده است. شاخص پوشش توسط مؤسسه اعتباری خصوصی از 4/5 درصد بزرگسالان در سال 2011 به 33/3 درصد بزرگسالان در 2014 رسیده است.

از مهم ترین موانع فراوری شاخص اخذ اعتبار در کشور می توان به بالا بودن هزینه های تأمین مالی، عدم دسترسی مناسب به اعتبارات، ضعف نظام بانکی در تأمین اعتبار طرح ها، مطالبات معوق، فقدان سیستم اعتبارسنجی مشتریان و رتبه بندی اعتباری اشاره نمود. متولی اصلی این نماگر در کشور بانک مرکزی می باشد. طی سال های اخیر ملاحظه می نمایم در این شاخص عملکرد بسیار نامناسب و نامطلوبی داشته ایم که دلایل آن تا حدود بسیار زیادی نواقص و کاستی های سیستم بانکی کشور از جمله آفت تکلیف و دولتی و دستوری بودن نظام بانکی در ایران و حجم بالای مطالبات معوق سیستم بانکی و ... می باشد.

در خصوص راهکارهای بهبود شاخص اخذ اعتبار، مواردی نظیر راه اندازی سیستم های اعتبارسنجی مشتریان اعتباری و رتبه بندی اعتباری در شبکه بانکی، کاستن از هزینه های تأمین مالی، واگذاری حقیقی و واقعی بانک های دولتی به بخش خصوصی در قالب عرضه های مشمول اصل 44، رفتن به سمت صنعت بانکداری رقابتی و پرهیز از سیستم بانکداری دولتی، دستوری و تکلیفی می تواند راهگشا باشد. لازم به ذکر است که طی سال های (2008-2013) بجز سال 2011 در کشور ما هیچگونه اقدام اصلاحی در راستای بهبود شاخص اخذ اعتبار صورت نگرفته و تنها در سال 2011 با تأسیس و راه اندازی یک مؤسسه اعتباری خصوصی و آغاز فعالیت شرکت مشاوره رتبه بندی دسترسی به اطلاعات اعتباری بهبود یافته است.

جدول 7. وضعیت نماگر اخذ اعتبار ایران طی سال های (2005 – 2014)

نماگر اخذ اعتبار / سال	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
رتبه	-	-	65	68	84	113	89	97	83	86
شاخص قدرت حقوق قانونی (10-0)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
شاخص عمق اطلاعات اعتباری (6-0)	2	3	3	3	3	3	4	4	5	5
پوشش توسط اداره اعتبارات دولتی (درصد از بزرگسالان)	موجود نیست	13/7	13/7	2/22	7/21	3/31	7/22	5/26	9/25	41/6
پوشش توسط مؤسسه اعتباری خصوصی (درصد از بزرگسالان)	0	0	0	0	0	0	5/4	4/24	9/31	33/3

Source: World Bank, Doing Business Reports (2005-2014), Iran, Islamic Rep.

8-4. شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران

این شاخص¹ دارای 4 مؤلفه شفافیت معاملات (انتشار اطلاعات)، مسئولیت مدیران، توانایی سهامداران در شکایت علیه سوءرفتار و تدبیر مدیران و مسئولین (سهولت شکایت سهامداران) و حمایت از سرمایه‌گذاران می‌باشد (اشرفی و فهیمی فر، 1390). که بر اساس زیرشاخص‌های انتشار و افشای اطلاعات، مسئولیت مدیران، سهولت دادخواست سهامداران و حمایت از سرمایه‌گذاران استخراج و محاسبه می‌گردد. متولی اصلی این نماگر در ایران سازمان بورس اوراق بهادار می‌باشد که در مقام ناظر و سیاستگذار بورس می‌بایست مقررات و ضوابط بورسی و فرایندها و دستورالعمل‌ها را جهت بهبود شاخص بازننگری و تدوین نماید.

کشور، در شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران، از رتبه 156 در سال 2007 با یک روند کاملاً نزولی تا سال 2012 و با 11 پله سقوط به رتبه 167 در سال 2012 و در نهایت با 20 پله صعود و بهبود به رتبه 147 در سال 2014 رسیده است. در این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال 2014 و بدترین عملکرد را در سال‌های 2011 و 2012 با رتبه 167 دارا بوده است. نکته حائز اهمیت بهبود 17 پله‌ای این شاخص در سال 2013 نسبت به سال پیش از آن بوده است. شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران در ایران با نمره 7 از 10 در شاخص میزان افشا، نمره 4 از 10 در شاخص میزان مسئولیت مدیر و نمره 3/7 از 10 در شاخص قدرت حمایت از سهامداران خرد می‌باشد که به معنای حمایت‌های قوی‌تر است.

جدول 8. وضعیت نماگر حمایت از سرمایه‌گذاران ایران طی سال‌های (2006 – 2014)

2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	نماگر حمایت از سرمایه‌گذاران / سال
147	150	167	167	165	164	158	156	-	رتبه
7	7	5	5	5	5	5	5	5	شاخص میزان افشا
4	4	4	4	4	4	4	4	4	شاخص میزان مسئولیت مدیر (0-10)
0	0	0	0	0	0	0	0	0	شاخص میزان سهولت شکایت سهامداران (0-10)
3/7	3/7	3	3	3	3	3	3	3	شاخص قدرت حمایت از سهامداران خرد (0-10)

Source: World Bank, Doing Business Reports (2006-2014), Iran, Islamic Rep.

4-9. شاخص پرداخت مالیات

مالیات یک عامل اساسی محیطی و مؤثر بر فضای کسب و کار شناخته می‌شود. شاخص پرداخت مالیات،¹ امور مربوط به اخذ مالیات از جهت تعداد پرداخت‌ها، زمان صرف شده برای پرداخت مالیات و نرخ‌های مالیاتی را ارزیابی می‌نماید.

ایران در شاخص پرداخت مالیات، از رتبه 96 در سال 2007 با یک روند کاملاً تنزلی و با 43 پله سقوط به رتبه 139 جهان در سال 2014 رسیده و در زمره آخرین جایگاه کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا قرار گرفته است. در این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال 2007 با رتبه 96 و بدترین عملکرد را در سال 2014 دارا بوده است. همچنین، در سال 2014 نسبت به سال قبل 10 پله سقوط نموده است. پرداخت مالیات در ایران چه الزاماتی دارد؟ بر اساس اطلاعات سال 2014 گزارش انجام کسب و کار، در ایران شرکت‌ها به‌طور متوسط سالانه 20 بار برای پرداخت مالیات و عوارض اقدام می‌کنند، سالانه 344 ساعت را صرف تشکیل پرونده، آماده‌سازی اسناد و پرداخت مالیات و عوارض نموده و در مجموع بالغ بر 44/1 درصد از سود سالانه خود را بابت مالیات و عوارض پرداخت می‌کنند.

زیرشاخص‌های نماگر پرداخت مالیات نشان می‌دهند که تعداد پرداخت‌ها از 22 مورد در سال 2006 به 20 پرداخت در سال 2014 کاهش یافته است. زمان صرف شده جهت تشکیل پرونده و پرداخت مالیات طی این سال‌ها همواره 344 ساعت بوده که تغییری نکرده است. نرخ کلی مالیات و عوارض نیز طی این سال‌ها تقریباً ثابت بوده و در حد 44/1 درصد می‌باشد. متولی اصلی این نماگر در کشور سازمان امور مالیاتی است. ملاحظه می‌گردد که زیرشاخص‌های نماگر پرداخت مالیات طی سال‌های اخیر بهبود قابل ملاحظه‌ای نداشته‌اند که می‌تواند به‌عنوان فرصت‌های بهبود در دستور کار قرار گیرد.

بدون شک بخشی از این سقوط بزرگ طی سال‌های اخیر ناشی از ضعف عملکرد سیستم مالیاتی کشور و قوانین و مقررات ناظر بوده و بخشی هم ناشی از تلاش بیشتر کشورهای همسایه و رقیب در این حوزه می‌باشد که منجر به افت رتبه و جایگاه ایران شده است. البته قابل ذکر است که طی سال‌های اخیر نظام مالیاتی ایران با اصلاحات گسترده‌ای روبرو بوده است. از مهم‌ترین اصلاحات انجام شده کاهش شدید مالیات بر شرکت‌ها از 54 درصد به 25 درصد و شرکت‌های دولتی از 64 درصد به 25 درصد، کاهش نرخ مالیات بر درآمد اشخاص از 12 درصد تا 54 درصد به 15 درصد تا 35 درصد و کاهش 10 درصد نرخ مالیات بر شرکت‌های بورسی می‌باشد (سالاری، 1390).

همچنین اصلاح و بازنگری قانون مالیات‌های مستقیم در سال 1381، تشکیل سازمان امور مالیاتی کشور به‌طور مستقل و اجرای آزمایشی قانون مالیات بر ارزش افزوده با نرخ 3 درصد از

نیمه‌سال 1387 از دیگر موارد اصلاحی می‌باشد. در کنار اصلاحات صورت گرفته می‌بایست اذعان نمود که نظام مالیاتی کشور در کل ناکارآمد بوده و از ضعف‌ها و نواقص جدی رنج می‌برد که باید مدنظر قرار گیرد (دفتر مطالعات و تحقیقات مالیاتی، 1388).

برنامه‌ها و پروژه‌های سازمان امور مالیاتی در راستای بهبود زمان و تعداد پرداخت‌های مالیاتی:

- اجرای سامانه نظام یکپارچه مالیاتی (ITS)

- انتخاب اظهارنامه‌های مالیاتی برای حسابرسی بر مبنای ریسک کوتاه‌مدت

- شماره شناسایی مؤدیان (TIN)

- ارتقای شبکه محلی و گسترده و ارتباطات راه دور (LWT)

- مهندسی مجدد فرایندها (BPR)

- تعریف و پیاده‌سازی خدمات مؤدیان (TSI)

- بازنگری و بهبود قوانین و مقررات و آیین‌نامه‌های امور مالیاتی (LRM) (دفتر مطالعات و تحقیقات مالیاتی، 1388)

بی‌شک اصلاح نظام مالیاتی موجب شادابی و پویایی فضای کسب و کار می‌شود و بار مالی مالیات کمتر بنگاه‌ها را تشویق به سرمایه‌گذاری می‌کند، بررسی‌های اخیر نشان می‌دهد که 10 درصد کاهش در مالیات‌های غیرمستقیم موجب افزایش سرمایه‌گذاری تا 7 درصد می‌شود (سالاری، 1390). رصد و پایش گزارش‌های پرداخت مالیات بانک جهانی حاکی از آن است که مهم‌ترین و بیشترین اصلاحات انجام شده طی سال‌های اخیر در کشورهای مختلف جهت بهبود شاخص پرداخت مالیات، 2 موضوع مهم و اساسی کاهش نرخ‌های مؤثر مالیاتی و تبدیل نظام پرداخت مالیات به سیستم‌های الکترونیکی می‌باشند که تمرکز بر آنها می‌تواند در بهبود شاخص کشور مؤثر واقع گردد. از طرفی تجزیه و تحلیل زیرشاخص‌های نماگر پرداخت مالیات و همچنین تفکیک انواع مالیات‌ها نشان می‌دهد که مطلوب بودن معیارهای سه‌گانه (نرخ کل، تعداد مراجعات برای پرداخت و زمان پرداخت) در ایران متأثر از پرداخت‌های حق بیمه تأمین اجتماعی است که در حال حاضر این نوع پرداخت‌های اجباری در ایران جدا از آنکه جزو درآمدهای مالیاتی محسوب نمی‌شوند، مربوط به عملکرد دستگاه مالیاتی نیز نمی‌باشند که می‌بایست مدنظر قرار گیرد (دفتر مطالعات و تحقیقات مالیاتی، 1388).

بهبود مستمر شاخص محیطی پرداخت مالیات مستلزم اصلاح نظام مالیاتی کشور از طریق اجرای صحیح و به‌موقع طرح تحول نظام مالیاتی در قالب کاستن از نرخ‌های مالیاتی در بلندمدت، اجرا و پیاده‌سازی طرح جامع اطلاعات مالیاتی و اجرای سامانه نظام یکپارچه مالیاتی، استفاده از سیستم‌های الکترونیکی در محاسبه و پرداخت مالیات، اصلاح و بازنگری در قوانین و مقررات مالیاتی نظیر قانون مالیات‌های مستقیم و مالیات بر ارزش افزوده، ساماندهی معافیت‌های مالیاتی، گسترش پایه‌های

مالیاتی با تعدیل نرخ‌های مالیاتی و ... می‌باشد که می‌بایست هرچه سریع‌تر در دستور کار وزارت امور اقتصادی و دارایی و به‌ویژه سازمان امور مالیاتی کشور قرار گیرد تا با اصلاح زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مالیات شاهد بهبود وضعیت رتبه شاخص پرداخت مالیات ایران در عرصه منطقه‌ای (منطقه چشم‌انداز و خاورمیانه و شمال آفریقا) و بین‌المللی باشیم.

در کشور ما طی سال‌های (2008-2013) تنها در سال 2010 که انجام تکالیف اداری مربوط به پرداخت مالیات بر شرکت‌ها را با جایگزینی مالیات بر ارزش افزوده به جای مالیات بر فروش تسهیل کرده است، در دیگر سال‌ها هیچگونه اقدام اصلاحی را جهت بهبود شاخص پرداخت مالیات صورت نداده است.

جدول 9. وضعیت نماگر پرداخت مالیات ایران طی سال‌های (2006-2014)

2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	نماگر پرداخت مالیات / سال
139	129	125	115	117	104	97	96	-	رتبه
20	20	20	20	22	22	22	22	22	پرداخت‌ها (تعداد در سال)
344	344	344	344	344	344	344	344	344	زمان (ساعت در سال)
44/1	1/44	1/44	1/44	2/44	2/44	2/44	2/44	2/44	نرخ کلی مالیات و عوارض (درصدی از سود)

Source: World Bank, Doing Business Reports (2006-2014), Iran, Islamic Rep.

4-10. شاخص تجارت برون‌مرزی

این شاخص تمام مراحل الزامی برای صادرات و واردات محموله استاندارد کالا (از جمله تمام مراحل اداری و نیز زمان و هزینه انجام امور) را گردآوری نموده و در واقع سهولت تجارت با خارج، موانع و مشکلات صدور و ورود کالاها را اندازه‌گیری می‌نماید (اشرفی و فهیمی فر، 1390). در شاخص تجارت برون‌مرزی،¹ ایران از رتبه 87 در سال 2007 با یک روند کاملاً تنزلی و با 66 پله سقوط به رتبه 153 در سال 2014 رسیده است. در این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال 2007 با رتبه 87 و بدترین عملکرد را در سال 2014 دارا بوده است. همچنین در سال 2014 نسبت به سال قبل 10 پله سقوط نموده است.

این نماگر الزامات فرایندی و الزامات اسنادی در گمرک و سایر نهادهای نظارتی و همچنین بنادر را پوشش می‌دهد. از طرفی امکانات لجستیکی و زیرساخت‌های تجاری را نیز در بر می‌گیرد. در دنیای تجارت امروزی و در فضای جهانی شدن، تسهیل تجارت بین اقتصادها و درجه باز بودن اقتصاد برای صاحبان کسب و کارها از اهمیت بسزایی برخوردار است. مواردی چون الزامات بیش از حد در رابطه با اسناد

تجاری صادراتی و وارداتی، فرایندهای طاقت‌فرسای تشریفات گمرکی، عملیات ناکارآمد بندری و زیرساخت‌های ناکافی منجر به تحمیل هزینه‌های بیشتر و تأخیر در زمان صادرات و واردات شده و فرصت‌های تجاری را محدود می‌نماید. متولی اصلی این نماگر وزارت بازرگانی و گمرک ایران می‌باشند. نکته جالب توجه اینکه طی سال‌های (2014-2008)، البته بجز در سال 2010، اقدام اصلاحی در خصوص بهبود وضعیت شاخص تجارت برون‌مرزی و ارتقای رتبه در کشور ما انجام نشده و در پروژه انجام کسب و کار نیز ثبت نشده است و تنها در سال 2010 ایران زمان را با استفاده از نصب اسکنرهایی در بندر شهید رجایی کوتاه‌تر نمود و از طریق سازماندهی مجدد ادارات ترخیص گمرکی، عملیات بازرسی کالاهای خاص (مواد شیمیایی و نفتی) را از کالاهای عمومی تفکیک کرد.

تجارت فرامرزی در ایران چه الزاماتی دارد؟ بر اساس اطلاعات سال 2014 گزارش انجام کسب و کار، صادرات در ایران نیازمند طی 7 مرحله، صرف 25 روز زمان و پرداخت هزینه‌ای معادل 1470 دلار به ازای هر کانتینر و واردات نیز نیازمند 10 مرحله و 37 روز زمان و پرداخت 2100 دلار به ازای هر کانتینر می‌باشد. با ملاحظه زیرشاخص‌های این نماگر طی سال‌های 2006 تاکنون به وضوح مشخص می‌گردد تعداد اسناد صادراتی با 7 سند و اسناد وارداتی نیز با 8 سند، تا سال 2013، طی این سال‌ها هیچگونه تغییری نکرده‌اند و تنها در سال 2014 تعداد اسناد وارداتی از 8 سند به 10 سند افزایش یافته است که تأثیر منفی خود را در سقوط 10 پله‌ای شاخص به وضوح نشان می‌دهد. موارد فوق مصداق بارز عدم انجام اقدامات اصلاحی و می‌تواند عاملی باشد که با کاهش تعداد اسناد تجاری مورد نیاز شامل اسناد بانکی، اسناد ترخیص گمرکی، اسناد جابه‌جایی در بندر و پایانه و اسناد حمل و نقل، بیشترین زمینه بهبود شاخص تجارت فرامرزی را فراهم نماید. زمان صادرات طی این سال‌ها تنها 1 روز بهبود یافته و از 26 روز به 25 روز رسیده که این نیز می‌تواند زمینه بهبود و ارتقای رتبه شاخص را فراهم نماید. زمان واردات نیز تنها با 2 روز بهبود از 39 روز به 37 روز کاهش یافته است. از سوی دیگر هزینه صادرات از 860 دلار به ازای هر کانتینر در سال‌های 2008 با طی روندی صعودی به 1470 دلار در سال 2014 و هزینه واردات از 1330 دلار در سال 2006 به ازای هر کانتینر به 2100 دلار در سال 2014 افزایش یافته که اصلی‌ترین عامل سقوط بی‌سابقه 66 پله‌ای ایران در رتبه شاخص تجارت برون‌مرزی بوده است که می‌بایست در دستور کار ویژه مسئولین گمرکی و وزارت صنعت، معدن و تجارت قرار گیرد.

ملاحظه می‌گردد که طی این سال‌ها بیشترین افت و تنزل در شاخص‌های ده‌گانه محیط کسب و کار را در شاخص تجارت فرامرزی با 66 پله سقوط شاهد هستیم. نقش غالب و مسلط در این سقوط آزاد رتبه ایران در این شاخص حساس در عرصه بین‌المللی را بدون شک، تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی، مالی و نفتی بین‌المللی علیه ایران توسط آمریکا و نهادهای بین‌المللی عهده‌دار

می‌باشند. البته از نواقص و ضعف‌های نظام گمرکی و بازرگانی کشور و همچنین بالا بودن میزان هزینه‌ها و مراحل اداری ترخیص و ورود کالاها و خدمات و تشریفات اداری گمرک در صادرات و واردات و بالا بودن میزان تعرفه‌ها و حقوق و عوارض گمرکی و موانع غیر تعرفه‌ای نیز نباید غافل شد که طی سال‌های اخیر وضعیت بسیار نامناسبی را در عرصه تجارت و بازرگانی با تصمیم‌های شتابزده و ناصحیح دولتی تجربه نموده است.

راهکار عملیاتی بهبود شاخص تجارت فرامرزی در گروهی اصلاح ساختارها و رفع موانع نظام گمرکی و بازرگانی کشور از طریق اجرای طرح تحول نظام گمرکی، توسعه زیرساخت‌های اتوماسیون گمرکی با تجهیزات و فناوری‌های نوین و پیشرفته و کاستن از میزان مراحل و تشریفات اداری گمرک و هزینه‌های ترخیص کالاها در گمرک می‌باشد. البته اصلاح رژیم تجاری جهت عضویت در سازمان تجارت جهانی و کاستن از میزان تعرفه‌ها نیز نقش کلیدی و اساسی را در این بین ایفا می‌نماید. برخی از راهکارهای عملیاتی پیش رو در جهت رفع موانع گمرکی به شرح ذیل می‌باشد:

- پذیرش امضای الکترونیکی در اسناد و فرم‌های تجاری
- اجرای کامل سیستم آسیکودا به صورت Track and Track (پیگیری از مرحله اظهار کالا تا مرحله ترخیص قطعی کالا)

- استفاده از دستگاه‌های ایکس-ری¹ و تجهیزات پیشرفته در بازرسی و ارزیابی کالا
- پیاده‌سازی و اجرای سیستم مدیریت مبتنی بر ریسک در گمرکات کشور (افزایش مسیرهای سبز و زرد)
- اتصال سایت ارزش کالاهای وارداتی گمرک به سایت ثبت سفارش وزارت صنعت، معدن و تجارت
- هماهنگی ساعات کاری گمرکات کشور با سازمان بنادر و دریانوردی
- انجام تشریفات ترخیص محموله‌های صادراتی در گمرک مبدأ
- ایجاد سازوکاری به منظور شروع فرایند ترخیص کالا پیش از ورود کالا به قلمرو گمرکی

---

1. X- Ray

جدول 10. وضعیت نماگر تجارت برون‌مرزی ایران طی سال‌های (2006 – 2014)

2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	نماگر تجارت برون‌مرزی / سال
153	143	139	131	134	142	135	87	-	رتبه
7	7	7	7	7	7	7	7	7	اسناد صادرات (تعداد)
25	25	25	25	25	26	26	26	26	زمان صادرات (روز)
1470	1470	1275	1090	1061	1011	860	860	860	هزینه صادرات (دلار به ازای هر کانتینر)
10	8	8	8	8	8	8	8	8	اسناد واردات (تعداد)
37	32	32	32	38	39	39	39	39	زمان واردات (روز)
2100	2100	1885	1735	1706	1656	1330	1330	1330	هزینه واردات (دلار به ازای هر کانتینر)

Source: World Bank, Doing Business Reports (2006-2014), Iran, Islamic Rep.

4-11. شاخص اجرای قراردادها¹

سهولت اجرای قانون و قراردادها در نظام قضایی و به‌طور کلی ضمانت اجرای قراردادهای تجاری با شاخص اجرای قراردادها ارزیابی می‌شود (اشرفی و فهیمی‌فر، 1390).

در شاخص الزام‌آور بودن اجرای قراردادها، ایران از رتبه 33 در سال 2007 با یک روند کاملاً تنزلی و با 18 پله سقوط به رتبه 51 در سال 2014 رسیده است. در این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال 2007 با رتبه 33 و بدترین عملکرد را در سال 2008 با رتبه 57 دارا بوده است. همچنین در سال 2014 نسبت به سال گذشته 2 پله صعود نموده است.

پروژه انجام کسب و کار در این نماگر، کارایی نظام قضایی را در حل و فصل اختلافات و دعاوی تجاری در دادگاه‌های محلی اندازه‌گیری می‌نماید. این شاخص زمان، هزینه و تعداد مراحل مورد نیاز را برای رسیدگی به یک دعوی، صدور رأی در مورد آن و اجرای رأی صادره مورد بررسی قرار می‌دهد اشرفی و فهیمی‌فر (1390) که بر اساس تعداد مراحل رسیدگی به پرونده، مدت زمان برحسب روز از زمان تشکیل پرونده تا اجرای رأی دادگاه و هزینه برحسب درصدی از ارزش خواسته محاسبه می‌گردد. متولی اصلی این نماگر معاونت حقوقی قوه قضائیه است.

ضمانت و تضمین اجرای قراردادها یکی از اصول اولیه انجام فعالیت‌های اقتصادی محسوب می‌گردد که الزام به اجرای قراردادها می‌تواند منجر به بهبود و تسهیل بستن قراردادهای اقتصادی و محیط کسب و کار گردد. شاخص اجرای قراردادها از شاخص‌هایی است که به عملکرد و کارایی قوه قضائیه کشور مربوط می‌شود و می‌بایست در دستور کار اصلاحی آن قرار گیرد. بی‌گمان عملکرد مناسب دادگاه‌ها به صاحبان کسب و کار کمک می‌کند تا بازارها و شبکه فعالیت اقتصادی خود را توسعه دهند.

اجرای قراردادهای در ایران چه الزاماتی دارد؟ اجرای قراردادهای در ایران دارای 40 مرحله و مستلزم صرف 505 روز زمان و پرداخت 17 درصد از ارزش خواسته در موضوع قرارداد می‌باشد.

زیرشاخص‌های این نماگر نشان می‌دهد تعداد مراحل اجرای یک قرارداد طی این سال‌ها 39 مرحله بوده و تنها در سال 2014 به 40 مرحله افزایش یافته است. زمان مورد نیاز اجرای قرارداد نیز در سال 2004 حدود 520 روز بوده است که با اندکی بهبود نسبی به 505 روز در سال 2014 کاهش یافته است. هزینه اجرای قرارداد نیز 17 درصد ارزش خواسته بوده که تغییری را طی این سال‌ها تجربه ننموده است. بنابراین، به لحاظ هر یک از 3 زیرشاخص این نماگر یعنی تعداد مراحل، زمان مورد نیاز و هزینه اجرای قرارداد می‌توان با تمرکز و سرمایه‌گذاری در جهت بهبود شاخص اقدامات مثبت و مفید انجام داد. این در حالی است که ایران طی سال‌های (2008-2013) تنها در سال 2011، شاخص اجرای قراردادهای را از طریق تشکیل پرونده به صورت الکترونیکی در مورد برخی اسناد، اطلاع‌رسانی از طریق ارسال پیامک و بهره‌گیری از یک سامانه الکترونیکی مدیریت پرونده، تسهیل و تسریع نموده و به بهبود این شاخص در پروژه انجام کسب و کار اقدام کرده است. در دیگر سال‌ها هیچگونه اقدام اصلاحی در پروژه انجام کسب و کار بابت این شاخص صورت نگرفته و ثبت نشده است.

جدول 11. وضعیت نماگر اجرای قراردادهای ایران طی سال‌های (2004 - 2014)

نماگر اجرای قراردادها / سال	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
رتبه	-	-	-	33	33	33	33	33	33	33	33
مراحل (تعداد)	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	40
زمان (روز)	520	520	520	520	520	520	520	505	505	505	505
هزینه (درصد ارزش خواسته)	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17

Source: World Bank, Doing Business Reports (2004-2014), Iran, Islamic Rep.

4-12. شاخص پایان کسب و کار¹

شاخص انحلال فعالیت ارائه دهنده سختی یا سهولت بعد از ورشکستگی می‌باشد. بر اساس این شاخص اگر سهامداران امیدوار باشند که می‌توانند آسان‌تر سهم بیشتری از دارایی‌های اولیه خود را پس از ورشکستگی به دست آورند، ریسک سرمایه‌گذاری کمتر خواهد شد (اشرفی و فهیمی فر، 1390).

در شاخص پایان کسب و کار، ایران از رتبه 109 در سال 2007 با یک روند نزولی و با 20 پله سقوط به رتبه 129 در سال 2014 رسیده است. این شاخص بهترین عملکرد خود را در سال 2009 با

1. این شاخص تا سال 2011 به صورت Closing a Business و از سال 2012 به صورت Resolving Insolvency می‌باشد.

رتبه 107 و بدترین عملکرد را در سال 2014 دارا بوده است. همچنین، در این سال نسبت به سال گذشته 3 پله سقوط نموده است متولی اصلی این نماگر که نام دیگر آن شاخص حل و فصل ورشکستگی است، معاونت حقوقی قوه قضائیه می‌باشد.

این شاخص بر اساس زیرشاخص‌های نرخ بازستانی درصدی از ارزش کل، بستانکاران چه میزان از مطالبات خود را دریافت می‌کنند، مدت زمان رسیدگی بر حسب روز از زمان تشکیل پرونده تا اجرای رأی دادگاه و هزینه برحسب درصدی از ارزش پرونده محاسبه می‌شود. شاخص پایان کسب و کار به عنوان انحلال و ورشکستگی یک بنگاه و کسب و کار بوده که می‌بایست با اصلاح قوانین ورشکستگی و انحلال شرکت‌ها در قوانین تجارت مدنظر قرار گیرد.

پایان و انحلال یک کسب و کار در ایران متضمن چه الزاماتی است؟ انحلال و پایان کسب و کار (حل و فصل ورشکستگی) در ایران نیازمند صرف 4/5 سال زمان، پرداخت 9 درصد از ارزش دارایی و 22/4 سنت به ازای هر دلار نرخ بازستانی است.

نگاهی به زیرشاخص‌های نماگر پایان کسب و کار یا همان حل و فصل ورشکستگی نشان می‌دهد که زمان مورد نیاز جهت پایان دادن به یک کسب و کار در ایران طی این سال‌ها همواره 4/5 سال بوده و تغییری نکرده است. هزینه آن نیز همواره 9 درصد ارزش دارایی بوده و نرخ بازستانی از 18/6 سنت به ازای یک دلار در سال 2004 به 22/4 سنت به ازای یک دلار در سال 2014 رسیده است. از این رو جهت بهبود و ارتقای رتبه کشور در این شاخص می‌توان بر روی 2 زیرشاخص زمان و هزینه مورد نیاز پایان و انحلال یک کسب و کار و حل و فصل ورشکستگی، تمرکز نموده و با سرمایه‌گذاری بر روی بهبود فرایندهای انجام کار اقدام نمود. این در حالی است که طی سال‌های (2008-2013) ایران در هیچکدام از سال‌ها اقدام اصلاحی از جهت بهبود این شاخص انجام نداده است.

جدول 12. وضعیت نماگر پایان کسب و کار ایران طی سال‌های (2004 – 2014)

نماگر پایان کسب و کار / سال	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
رتبه	-	-	-	109	118	107	109	111	125	126	129
زمان (سال)	4/5	4/5	4/5	4/5	4/5	4/5	4/5	4/5	4/5	4/5	4/5
هزینه (درصدی از ارزش دارایی)	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
نرخ بازستانی (سنت به ازای یک دلار)	18/6	18/6	19/3	19/7	19	23/1	23/1	23/1	23/1	23/1	22/4

Source: World Bank, Doing Business Reports (2004-2014), Iran, Islamic Rep.

5. راهکارها و توصیه‌های سیاستی بهبود محیط کسب و کار

مهم‌ترین راهکارها و توصیه سیاستی که می‌توان در راستای بهبود فضای کسب و کار و ارتقای رتبه‌های ایران در شاخص‌های محیطی کسب و کار ارائه نمود، موارد ذیل می‌باشند و اینکه در فرایند تدوین و تصویب قوانین برنامه و بودجه‌های سنواتی، عوامل و مؤلفه‌های نرم‌افزاری بهبود محیط کسب و کار شامل اصلاح قوانین و مقررات و بازنگری فرایندها در اولویت قرار گیرند.

نکته حائز اهمیت این است که مقوله اصلاح و بهبود فضای کسب و کار فرصت مغتنمی می‌باشد تا با تحولات سیاسی صورت گرفته، گام‌های بلندی در جهت اصلاح و بهبود فضای کسب و کار و سرمایه‌گذاری چه در عرصه بین‌المللی و چه در عرصه داخلی برداشته شود. به‌طور قطع با فضای مثبت، پرامید و بانشاطی که اکنون شکل گرفته و همچنین سرمایه اجتماعی ایجاد شده در جامعه، این سرمایه اجتماعی به وجود آمده را مغتنم شمرده و قدر دانسته و با اتخاذ تدابیر لازم در راستای بهبود فضای کسب و کار همت گمارد تا شاهد خلق حماسه اقتصادی نیز باشیم.

6. مهم‌ترین راهکارهای کلان و عملیاتی در خصوص بهبود فضا و شاخص‌های محیطی کسب و کار در اقتصاد ایران

6-1. راهکارهای کلان

- احیاء و تقویت حس اعتماد عمومی بین دولت و مردم در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی
- ایجاد و تقویت ثبات اقتصادی در فضای اقتصادی کشور و تثبیت محیط اقتصاد کلان
- کاستن از اتکای اقتصاد کشور به نفت و درآمدهای نفتی جهت جلوگیری از بی‌ثباتی‌های ذاتی
- تحمیلی بازار نفت به پیکره اقتصاد ملی و ایجاد و تقویت ثبات اقتصادی
- تلاش در جهت مهار تورم در اقتصاد ملی و بی‌ثباتی‌ها و نااطمینانی‌های ناشی از آن در بین فعالان اقتصادی از طریق اتخاذ سیاست‌های پولی مناسب و مدیریت شده و کنترل رشد نقدینگی در جامعه و سوق دادن آن به سمت فعالیت‌های تولیدی
- برقراری انضباط مالی دولت و کاستن از هزینه‌ها و بار مالی دولت از طریق اعمال سیاست‌های صحیح مالی
- تثبیت نرخ ارز از طریق به‌کارگیری نظام ارزی متناسب با شرایط اقتصادی کشور و جلوگیری از نوسانات ارزی و بی‌ثباتی‌های ناشی از آن برای فعالان اقتصادی
- افزایش شفافیت در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیمات اقتصادی دولت
- رعایت اعتدال و پرهیز از شتابزدگی در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و خودداری دولت از تغییر ناگهانی سیاست‌های اقتصادی

- حاکمیت قانون در کشور و افزایش ضمانت اجرای قوانین و حرکت بر مدار قانون و قانون‌گرایی و پرهیز از قانون‌گریزی و اجرای دقیق و بدون تبعیض قوانین
- مبارزه جدی و همه‌جانبه با فساد و تبعیض و جلوگیری از شکل‌گیری رانت و انحصار در اقتصاد
- اصلاح و بازنگری در قوانین اقتصادی، مدنی و قضایی کشور (ترمینولوژی و تنقیح قوانین و مقررات کشور و رصد و پالایش و ساده‌سازی آنها) به جانب تسهیل مشارکت بخش خصوصی. قوانین اقتصادی شامل قانون مالیات‌های مستقیم، قانون امور گمرکی، قانون تجارت، قانون پولی و بانکی، قانون کار، قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری و ... که هر کدام از آنها در شرایط جدید اقتصادی نیازمند اصلاح و بازنگری می‌باشند. همچنین، قوانین و مقررات مدنی و قضایی و ثبتی کشور در مجموعه قوه قضائیه نیز می‌بایست مورد اصلاح قرار گیرند. این موضوع عزم راسخ نمایندگان ملت در مجلس شورای اسلامی (قوه مقننه) را می‌طلبد تا با همکاری دولت و قوه قضائیه نسبت به آن اقدام نماید.
- اجرای مفاد قانون برنامه پنجم توسعه در خصوص فضای کسب و کار و فعال‌سازی شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی در سطوح ملی و استانی
- اجرای صحیح و دقیق قانون سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی (به‌ویژه ماده (7) قانون) و تداوم اجرای خصوصی‌سازی‌های واقعی و نه صوری (پرهیز از شبه‌دولتی‌سازی، خصوصی‌سازی و اختصاصی‌سازی) جهت کاستن و منطقی نمودن حجم و اندازه دولت و مداخلات آن در اقتصاد
- تصویب و اجرای هرچه سریع‌تر قانون ایجاد فضای مساعد کارآفرینی و رفع موانع کسب و کار

2-6. راهکارهای عملیاتی

- شناسایی قوانین، مقررات و بخشنامه‌های اخلاص‌گر تولید و سرمایه‌گذاری در کشور و حذف ضوابط و مقررات پیچیده و زائد (دستورالعمل‌ها، بخشنامه‌ها، تصویب نامه‌ها) مطابق تکالیف ماده 76 قانون برنامه پنجم توسعه
- کاستن از بوروکراسی‌های عریض و طویل اداری و دولتی
- استقرار و پیاده‌سازی عملیاتی پنجره واحد سرمایه‌گذاری در سطح کشور و استان‌ها
- اصلاح و بازنگری در فرایند صدور مجوزهای سرمایه‌گذاری و ساخت‌وساز در دستگاه‌های اجرایی
- تسریع فرایندهای انجام امور و فعالیت‌های اقتصادی از طریق توسعه سیستم‌های الکترونیکی و مکانیزه در دستگاه‌های اجرایی، ارائه خدمات از مسیر تقویت و توسعه زیرساخت‌های فناوری‌های نوین ارتباطی و الکترونیکی در حوزه‌های مختلف، اخذ مجوزها، ثبت شرکت‌ها، پرداخت مالیات، ترخیص کالا در گمرک و ...
- اصلاح ساختار نظام قضایی کشور و کارآمدسازی آن جهت بهبود و تسهیل شاخص‌های مرتبط با قوه قضائیه

- اصلاح نظام تأمین مالی کشور و به‌روز رسانی و کارآمدسازی تأمین مالی در کشور از طریق اصلاح ساختار نظام بانکی و بیمه‌ای و تقویت نقش و جایگاه بازار سرمایه در کشور
- اصلاح ساختار نظام مالیاتی کشور در قالب اجرای طرح تحول نظام مالیاتی و نظام جامع اطلاعات مالیاتی
- اصلاح ساختار نظام گمرکی و بازرگانی کشور در قالب اجرای طرح تحول نظام گمرکی
- اصلاح نظام اداری و آماری کشور به‌منظور افزایش بهره‌وری نظام اداری

7. نتیجه‌گیری

در بین 10 نماینده شاخص انجام کسب و کار، نماینده شروع کسب و کار در گزارش سال‌های (2013-2014) بیشترین نزول را داشته است به نحوی که از رتبه 53 در سال 2012 با 34 پله سقوط به رتبه 87 در سال 2013 تنزل کرده و مجدداً با 20 پله سقوط دیگر به رتبه 107 در سال 2014 تنزل نموده است. در این میان نماینده حمایت از سرمایه‌گذاران از رتبه 167 در سال 2012 با 17 پله صعود به رتبه 150 در سال 2013 صعود داشته و ارتقا یافته و بار دیگر با 3 پله بهبود به رتبه 147 در سال 2014 رسیده است.

بهترین رتبه ایران در بین نماینده‌های گزارش، مربوط به نماینده اجرای قراردادها با رتبه 51 می‌باشد و بدترین رتبه مربوط به 2 نماینده اخذ مجوز و دسترسی به انرژی الکتریکی با رتبه 169 است. نکته دیگر اینکه ایران در بین 10 نماینده در سال 2014 تنها در 2 نماینده اخذ اعتبار و حمایت از سرمایه‌گذاران ارتقای رتبه و در 8 نماینده دیگر تنزل رتبه داشته است.

توجه به ارقام مربوط به هر کدام از شاخص‌های فوق و مقایسه ارقام مزبور با رقم‌های مشابه در منطقه و کشورهایی که از نظر درآمدی هم‌گروه با ایران محسوب می‌شوند، نامناسب بودن وضعیت ایران را به وضوح نشان می‌دهد. به‌عنوان مثال، هزینه لازم جهت اخذ مجوز بر حسب درصدی از درآمد سرانه در ایران به‌طور متوسط 262/3 درصد می‌باشد که این رقم، بسیار بالاتر از رقم کل منطقه است. همین رقم در مورد کشور امارات 9/2 درصد می‌باشد. از طرفی، مدت‌زمان مورد نیاز جهت اخذ مجوز و تکمیل مراحل تأسیس یک شرکت در امارات 46 روز و در ایران 320 روز می‌باشد.

در رابطه با تجارت برون‌مرزی، تاجر اماراتی جهت صادرات کالای خود به‌طور متوسط به ارائه 4 سند و صرف 7 روز و پرداخت 630 دلار هزینه به ازای هر کانتینر نیازمند است؛ در حالی که تاجر ایرانی برای صدور کالای خود به خارج از کشور باید 7 سند ارائه نموده و با صرف 25 روز زمان و همچنین پرداخت 1470 دلار هزینه به ازای هر کانتینر اقدام نماید. در بخش واردات نیز تاجر اماراتی با ارائه 5 سند، صرف 7 روز زمان و پرداخت 590 دلار هزینه به ازای هر کانتینر واردات انجام می‌دهد؛ این در حالی است که تاجر ایرانی جهت واردات می‌بایست 8 سند ارائه نماید، 32 روز

زمان صرف کند و 2100 دلار به ازای هر کانتینر نیز هزینه پرداخت نماید. با توجه به آمارهای فوق، ایران در زمره کشورهای است که فضای کسب و کار آن از وضعیت مطلوبی برخوردار نمی‌باشد. در خصوص پرداخت مالیات و عوارض نیز یک فعال اقتصادی اماراتی طی 4 مرحله پرداخت در سال و صرف 12 ساعت وقت، معادل 14/9 درصد از سود خود را به‌عنوان مالیات و عوارض پرداخت می‌نماید، حال آنکه یک فعال اقتصادی در ایران با 20 مرحله پرداخت و صرف 344 ساعت در سال مواجه بوده و می‌بایست 44/1 درصد از سود خود را به‌عنوان مالیات و عوارض پرداخت نماید.

در کشور ترکیه یک تاجر و فعال اقتصادی جهت ثبت و انتقال مالکیت دارایی‌ها و اموال خود نیازمند طی 6 مرحله و صرف 6 روز زمان و پرداخت 3/3 درصد از ارزش ملک می‌باشد، حال آنکه در ایران طی 9 مرحله و صرف 36 روز زمان و پرداخت 10/5 درصد هزینه ضروری می‌باشد. ملاحظه می‌گردد فعال اقتصادی ایرانی در مقایسه با فعال اقتصادی ترک 3 مرحله بیشتر، 6 برابر زمان بیشتر و 3 برابر هزینه بیشتر را متحمل شده است. یک فعال اقتصادی و سرمایه‌گذار در ترکیه با طی 5 مرحله و صرف 70 روز زمان و پرداخت 517/9 درصد از درآمد سرانه خود می‌تواند به اثرژی الکتریکی جهت پروژه سرمایه‌گذاری خود دسترسی داشته باشد، حال آنکه سرمایه‌گذار در ایران جهت دسترسی به اثرژی الکتریکی در پروژه سرمایه‌گذاری خود می‌بایست 7 مرحله، 140 روز زمان و 788/4 درصد درآمد سرانه را متحمل شود که تفاوت زیادی با طرف مشابه ترک خود دارد. 2 مرحله بیشتر و صرف 2 برابر و 70 روز زمان بیشتر و همچنین پرداخت بیش از 270 درصد درآمد سرانه بالاتر نسبت به همکار ترک خود، به‌طور قطع وی را از جرگه رقابت با رقیب خارجی خود خارج می‌نماید.

در کشور گرجستان یک فعال اقتصادی و سرمایه‌گذار با طی 2 مرحله و صرف 2 روز زمان و بدون نیاز به حداقل سرمایه می‌تواند یک کسب و کار جدید شروع نماید؛ در حالی که سرمایه‌گذار ایرانی می‌بایست 7 مرحله را طی نموده، 13 روز زمان صرف کند و 0/5 درصد درآمد سرانه حداقل سرمایه داشته باشد. سرمایه‌گذار گرجی طی 1 مرحله و 2 روز و 0/1 درصد ارزش ملک، دارایی خود را به ثبت می‌رساند، اما سرمایه‌گذار ایرانی باید 9 مرحله، 36 روز و 10/5 درصد هزینه نماید. سرمایه‌گذار عربستانی همین کار را در 5 مرحله و 8 روز و بدون هزینه انجام می‌دهد. وی با 3 مرحله پرداخت و صرف 72 ساعت زمان در سال، حدود 14/5 درصد سود خود را مالیات می‌دهد.

بنابراین، کاملاً مشخص است که مقایسه تطبیقی زیرشاخص‌های نماگرهای کسب و کار با سایر کشورهای منطقه، به‌وضوح نامناسب و وخیم بودن اوضاع کسب و کار کشور را بیشتر نمایان می‌سازد و نکته مهم‌تر اینکه در این شرایط نابرابر کسب و کار که موجب افزایش هزینه‌های معامله می‌گردد، فعال اقتصادی، سرمایه‌گذار و تاجر ایرانی، توان رقابت با رقبای خارجی و منطقه‌ای خود را نداشته، ندارد و نخواهد داشت.

انکارناپذیر اینکه می‌بایست برای این معضل اساسی هرچه زودتر چاره و تدبیری اندیشید که قطعاً در کوتاه‌مدت با چند قانون، بخشنامه و دستورالعمل در دستگاه‌های اجرایی حل نخواهد شد و مستلزم تدابیر بلندمدت‌تر و انجام اقدامات اساسی و زیربنایی می‌باشد و عزم و اراده جدی و همه‌جانبه حاکمیت را می‌طلبد تا در چارچوبی نو، به اصلاح فضا و محیط کسب و کار همت گمارند. بی‌شک در این مسیر، احیای اعتماد عمومی به مجموعه دولت و سیاست‌های آن، تثبیت فضا و محیط برای فعالان اقتصادی، رعایت اعتدال و انصاف، منطق‌گرایی و پرهیز از شتابزدگی، اصلاح سیاست‌های اقتصادی، افزایش شفافیت، حاکمیت قانون و قانون‌مداری و مبارزه جدی با فساد از مهم‌ترین الزامات و اقدامات اولیه و زیربنایی محسوب می‌شوند.

از سوی دیگر بر اساس متولیان اصلی هر یک از شاخص‌ها به‌عنوان دستگاه‌هایی که بیشترین ارتباط و تأثیرگذاری را بر هر کدام از شاخص‌ها دارند، ملاحظه می‌گردد از میان 10 شاخص محیطی کسب و کار، 4 شاخص به‌طور مستقیم در حیطه وظایف وزارت امور اقتصادی و دارایی قرار دارند که عبارتند از شاخص اخذ اعتبار که مرتبط با نظام بانکی است، شاخص حمایت از سهامداران که با بورس اوراق بهادار در ارتباط می‌باشد، شاخص پرداخت مالیات که به سازمان امور مالیاتی مرتبط بوده و شاخص تجارت برون‌مرزی که به حوزه گمرک مرتبط است و همگی این نهادها از توابع و خانواده بزرگ وزارت امور اقتصادی و دارایی به‌شمار می‌آیند. بنابراین مشخص است که این وزارتخانه کلیدی دولت، نقش و جایگاه بسیار مهمی در بهبود فضا و تسهیل محیط کسب و کار در اقتصاد ایران دارد که با اصلاح قوانین و مقررات اقتصادی نظیر قانون مالیات‌ها، قانون امور گمرکی، قانون تجارت، قانون پولی و بانکی و اصلاح ساختارهای اداری و تشکیلاتی این نهادها نظیر اصلاح نظام تأمین مالی، ساختار نظام مالیاتی، نظام گمرکی و تجارت و بازرگانی، نظام بانکی و بیمه‌ای در جهت بهبود وضعیت کشور در شاخص‌های انجام کسب و کار حرکت می‌نماید، چراکه بر اساس تبصره ماده (4) قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار که تاکنون به مرحله اجرا در نیامده است وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است با همکاری دستگاه‌های اجرایی و نهادهای بین‌المللی، جایگاه ایران در رتبه‌بندی های جهانی کسب و کار را بهبود بخشد و وضعیت اقتصادی مناسب کشور را به سرمایه‌گذاران خارجی معرفی کند (قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مصوب 1390/11/16).

همچنین، 4 شاخص شروع کسب و کار، شاخص ثبت مالکیت، شاخص اجرای قراردادها و شاخص پایان کسب و کار نیز شاخص‌هایی هستند که به مجموعه قوه قضائیه و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور مرتبط می‌باشند که با بازنگری در قوانین و مقررات قضایی و همچنین اصلاح و نوسازی ساختار نظام قضایی کشور و کارآمدسازی آن می‌توان در راستای بهبود محیط کسب و کار اقتصاد کشور، گام‌های بلندی برداشت.

نکته حائز اهمیت اینکه طی سال‌های مورد بررسی، در اکثر شاخص‌ها و نماگرهای محیطی کسب و کار و در بسیاری از مواقع در کشور ما هیچگونه اقدام اصلاحی در جهت بهبود و ارتقای رتبه کشور در شاخص‌ها صورت نگرفته است و در برخی موارد یکسری اقدامات اندک و ناچیز به‌طور پراکنده انجام شده که منجر به بهبود نسبی شاخص شده است. بنابراین، مشاهده می‌کنیم که فرصت‌ها و نقاط بهبود بسیاری در راستای ارتقای وضعیت هر یک از شاخص‌ها وجود دارد که می‌توان با تمرکز بر روی آنها به نتایج بهتر و مطلوب‌تری دست یافت. از طرفی شاخص‌های یازده‌گانه محیط کسب و کار بیشتر از قوانین و مقررات تأثیر می‌پذیرند و تحت تأثیر عوامل محیطی مقررات و ضوابط و دستورالعمل‌ها می‌باشند و خود بیانگر آن است که جهت بهبود وضعیت و رتبه و جایگاه کشور در گزارش‌های انجام کسب و کار برای سال‌های آتی، می‌بایست بیشتر بر روی عوامل و فاکتورهای نرم‌افزاری و بسترسازی و اصلاح قوانین و بازنگری در مقررات تمرکز نمود. بررسی نتایج گزارش‌های پایش محیط کسب و کار مرکز پژوهش‌های مجلس که از میانه سال 1389 تاکنون به‌صورت فصلی منتشر شده است، همین موضوع را تأیید می‌نماید و نشان می‌دهد که از مجموع 22 مؤلفه ملی محیط کسب و کار، مؤلفه‌های مربوط به زیرساخت‌های اقتصادی و سخت‌افزارهای توسعه (نظیر برق و حمل و نقل و ...) از نظر فعالان اقتصادی کشور، مشکل زیادی در اداره بنگاه‌ها ایجاد نمی‌کنند، اما در مقابل مؤلفه‌های مربوط به نرم‌افزارهای توسعه (نظیر ثبات اقتصاد کلان، تضمین‌های حقوق مالکیت و تأمین مالی تولید) بیشترین مشکل را برای اداره بنگاه‌های اقتصادی ایجاد نموده‌اند (گروه مطالعات محیط کسب و کار مرکز پژوهش‌های مجلس، 1391).

به‌عنوان نتیجه‌گیری کلان و اساسی از این تحقیق می‌بایست اذعان نمود که بزرگترین خدمت حاکمیت به محیط کسب و کار، توجه به 2 مقوله مهم و اساسی ثبات و امنیت است. ایجاد ثبات در اقتصاد کلان، ثبات در قوانین و ثبات در بازار و در کنار آن تأمین امنیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری و امنیت مالکیت از اساسی‌ترین شروط لازم بهبود و تسهیل محیط کسب و کار می‌باشد. ایران در تسهیل محیط کسب و کار می‌بایست از تجربیات کشور کوچک گرجستان که در طول این چند سال با جهشی خیره‌کننده از رتبه‌های سه‌رقمی بالای 100 در کسب و کار به رتبه 7 در سال 2014 دست یافته است الگو بگیرد و کشورهای همسایه منطقه‌ای نظیر امارات، عربستان و ترکیه را مدنظر قرار دهد.

نکته حائز اهمیت اینکه در حوزه محیط کسب و کار طی سال‌های اخیر شاهد وضع قوانین و مقررات مناسبی در بخش‌های مختلف بوده‌ایم. از ماده (7) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی گرفته تا مواد و احکام قانون برنامه پنجم توسعه و در نهایت قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار که متأسفانه به خوبی اجرا نشده‌اند؛ به‌عبارتی در این حوزه مشکل قانونی و خلأ تقنینی به هیچ‌عنوان احساس نمی‌شود بلکه معضل اصلی فهم قانون و اجرای صحیح آن می‌باشد. از طرفی در این

سال‌ها هیچگونه سند و برنامه راهبردی در خصوص اصلاح و بهبود محیط کسب و کار در کشور تدوین و به مرحله اجرا گذارده نشده است که خلاً آن کاملاً محسوس است که در این راستا خوشبختانه وزارت امور اقتصادی و دارایی در دولت جدید و بر اساس تکالیف برنامه پنجم و قانون کسب و کار، سند برنامه راهبردی خود را جهت بهبود محیط کسب و کار در دست تهیه و اجرا دارد و با راه‌اندازی دفتر فضای کسب و کار در این مجموعه هدفگذاری ارتقای 40 رتبه‌ای کشور در شاخص‌های محیط کسب و کار را تا سال 1396 در دستور کار قرار داده است.

می‌بایست اذعان نمود کشور ما جهت کسب سهم بالاتر در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در سطح دنیا و حرکت در مسیر پیشرفت و توسعه، نیازمند اصلاح و بازنگری جدی در محیط کسب و کار اقتصاد کشور می‌باشد تا بستر مناسبی برای اعتماد و ورود سرمایه‌گذاران خارجی به کشور فراهم آید.

منابع

- اشرفی، یکتا و فاطمه فهیمی فر (1390)، "بررسی شاخص‌های بهبود فضای کسب و کار با تأکید بر جایگاه ایران"، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی مجله اقتصادی، سال یازدهم، شماره 11، بهمن ماه.
- سالاری، ابوذر (1390)، "بررسی تأثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار"، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی مجله اقتصادی، سال یازدهم، شماره‌های 9 و 10، آذر و دی ماه.
- میراحسنی، منیرالسادات (1391)، "فضای کسب و کار در ایران و سایر کشورها طی سال‌های (2012-2003) از منظر بانک جهانی"، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی مجله اقتصادی، سال دوازدهم، شماره 2، اردیبهشت ماه.
- برازنده‌پی، علیرضا (1387)، شاخص شروع کسب و کار، دفتر وام‌ها، مجامع و مؤسسات بین‌المللی سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران.
- گروه مطالعات محیط کسب و کار مرکز پژوهش‌های مجلس، گزارش‌های پایش محیط کسب و کار در فصول بهار، تابستان، پاییز و زمستان (1391).
- معاونت برنامه‌ریزی و فناوری اطلاعات دفتر مطالعات و تحقیقات مالیاتی، بررسی وضعیت شاخص پرداخت مالیات و راهکارهای قانونی بهبود آن در ایران (1388)، تابستان.
- قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (1390-1394) (1390)، تدوین سید مهدی کمالان، انتشارات کمالان.
- وزارت امور اقتصادی و دارایی، دبیرخانه شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی به همراه اسناد بالادستی مرتبط (1388)، مجموعه قوانین و مقررات اجرایی قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی، مهر ماه.
- قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار، مصوب 1390/11/16.
- سایت بانک جهانی.
- سایت مجمع جهانی اقتصاد.

Doing Business (2010), Iran, Islamic Rep, Comparing Business Regulation In 183 Economies, The World Bank.

Doing Business (2011), Iran, Islamic Rep, Making a Difference for Entrepreneurs, Comparing Business Regulation In 183 Economies, The World Bank.

Doing Business (2012), Economy Profile: Iran, Islamic Rep, Doing Business in a More Transparent World, Comparing Business Regulation In 183 Economies, The World Bank.

Doing Business (2013), Economy Profile: Iran, Islamic Rep, Doing Business in a More Transparent World, Comparing Business Regulation In 183 Economies, The World Bank.

Doing Business (2014), Economy Profile: Iran, Islamic Rep, Doing Business in a More Transparent World, Comparing Business Regulation In 183 Economies, The World Bank.